

izvirni znanstveni članek

UDK 371(043.2)"1900/1926"

371(497.4)(091)

prejeto: 26. 6. 2001

Mateja Leskovšek

univerzitetna diplomirana novinarka, novinarka, Radio Trbovlje, Trg svobode 11a, SI-1420 Trbovlje

Slomškova zveza 1900-1926

IZVLEČEK

Slomškova zveza je bila društvo učiteljstva, ustanovljeno leta 1900 kot protiutež sicer močnejšemu liberalno usmerjenemu učiteljskemu društvu. Člani Slomškove zveze so si prizadevali za šolstvo na verski osnovi. Prva leta je zveza životarila, na višku moči pa je bila pred 1. svetovno vojno, ko je klerikalna stranka na Kranjskem uvedla dodatke k učiteljskim plačam, ki so jih bili v večji meri kot ostali deležni člani Slomškove zveze. V jugoslovanski državi je zaradi centralizacije tako moč Slovenske ljudske stranke kopnela tudi moč Slomškove zveze. Nevzdržne politične razmere – nizke plače in "politična" premeščanja učiteljev – so učitelje združili in stopili so na skupno pot. Slomškovo zvezo so novembra 1926 razpustili, člani pa so pristopili k skupni stanovski organizaciji – Udruženju jugoslovanskih učiteljev.

KLJUČNE BESEDE

Slomškova zveza, kulturni boj, učitelji, učiteljska društva, šolska politika

SUMMARY

THE SLOMŠEK ASSOCIATION 1900-1926

The Slomšek Association was a society of teachers, founded in 1900 as a counter balance to the otherwise stronger liberally oriented teacher's society. Members of the Slomšek Association endeavoured for education on religious basis. The first years the association lead a miserable existence but it was at the peak of its power before World War I when the clerical party introduced in Carniola extras to the teacher's salaries. Mainly members of the Slomšek Association were given those extras. Because of centralisation in Yugoslavia the power of the Slovenska ljudska stranka (Slovene National Party) as well as of the Slomšek Association was weakening. The unbearable political circumstances – low salaries and "political" transfers of teachers – united the teachers on a common path. The Slomšek Association was in 1926 dissolved and the members joined a common profession organisation – the Udruženje jugoslovanskih učiteljev (The Association of Yugoslav Teachers).

KEY WORDS

Slomšek Association, cultural struggle, teachers, teacher's societies, educational policy

Ustanovitev in prva leta Slomškove zveze

Slomškova zveza je bila učiteljsko društvo, v katerem so bili združeni učitelji, ki so se zavzemali za šolsko vzgojo, temelječo na katoliških idejah. Nastala je ob Slovenskem učitelju – glasilu krščansko mislečih učiteljev in vzgojiteljev – in kot odgovor učiteljem, združenim v Zavezi avstrijskih jugoslovanskih društev, ki so po besedah Slomškarjev vedno bolj prisegli na liberalne vrednote. Liberalno usmerjeni učitelji¹ so nasprotovali temu, da bi se učitelji udeleževali duhovnih vaj, zato je na zborovanju Zaveze voditelj "tovariš g. Jelenec izjavil: 'Onih trideset tovarišev, ki so šli v ljubljansko semenišče k duhovnim vajam, ne smatramo več za svoje tovariše!'"² S tem so bili po navajanjih Slomškove zveze iz Zaveze izključeni tisti učitelji, ki niso bili istega mnenja kot njeno vodstvo. Vendar se katoliško usmerjeni učitelji niso hoteli podrediti, pač pa so začeli razmišljati o lastnem društvu. "O ne, nikdar ne pridemo prosit g. Jelenca zopetnega sprejema v liberalno 'Zvezo', ampak organizujemo se sami."³ Po mnenju katoliško mislečega učitelja Frana Jakliča bi namreč morali imeti v stanovski organizaciji prostor vsi člani istega stanu, ne glede na politično opredelitev. Zaveza je bila sprva res stanovska organizacija s ciljem povzdigniti slovensko šolstvo, je pojasnjeval Jaklič: "Šele potem, ko so se vodstva 'Zaveze' polastili kratkovidni ljudje, ki se niso znali braniti vplivov političnih strankarskih bojev, je krenila vsa naša stanovska organizacija s prave poti, politikovati se je začelo v 'Zavezi'."⁴

Nasprotovanja verski šoli s strani liberalno mislečih učiteljev so torej privedle do tega, da so tudi učitelji, ki so prisegli na katoliške vrednote, ustanovili svoje društvo – SLOMŠKOVO ZVEZO. Ustanovljena je bila 10. septembra 1900 na 2. slovenskem katoliškem shodu. Zgolj glasilo jim ni več zadoščalo, saj "za uspešno delo list sam še ne zadostuje. Treba nam je društva t.j. ognjišča, ob katerem se bomo zbirali in posvetovali o šolskih in naših stanovskih vprašanjih."⁵ Osnovalni shod Slomškove zveze so sklicali učitelji Rudolf Vižintin, Anton Kržič, Marija Štupica in ključna oseba, ki je bil tudi urednik Slovenskega učitelja, Fran Jaklič. Slednji je bil na ustanovnem zboru Slomškove zveze, ki se ga je udeležilo 143 somišljenikov, izvoljen tudi za predsednika. V odbor so bili izvoljeni še Anton Kržič, Jožef Novak, Pavla Krušič, Jožef Gruden, Antonija Štupica, Fran Oswald, nadučitelj Jurković ter odborniki.

Program so predstavili že v prvi številki Slovenskega učitelja. Temeljna ideja katoliških učiteljev je bila slovenska šola in verski pouk: "Slovenski učitelji smo, katoličani smo, krščansko in narodno šolo hočemo."⁶ Poudarjali so, da niso hoteli biti podrejeni cerkvi, pač pa so bili za složno delo obeh stanov – učitelja in duhovnika. Nasproti liberalnim in socialističnim težnjam so zagovarjali krščanske nazore o šoli in vzgoji. Sledili so idejam Antona Martina Slomška, za katere so bili prepričani, da so edine prave in koristne za slovenski narod.

Ustanovitev Slomškove zveze je pozdravil tudi "ljubljenec" slovenskega ljudstva in "nesebični prijatelj učiteljev", škof Anton Bonaventura Jeglič: "Slomškovo zvezo' prav prisrčno pozdravljam, želim Božjega blagoslova vsem onim pogumnim učiteljem in učiteljicam, ki se vkljub silnemu pritisku in neprestanemu javnemu sramotenju ne boje spoznati svojo vero v Boga in hočejo tudi učiteljsko svoje življenje po tej veri uravnati. Le naprej na začetem potu, le naprej, Vi pravi prijatelji katol. slovenskega ljudstva! Bog je z Vami, kdo bo zoper Vas! Prilagam 200 K za zvezine namene."⁷

Tudi kardinal Jakob Missia je bil navdušen nad učiteljskim društvom, ki je združevalo katoliško misleče učitelje. Vendar pa je bilo to, da so se pomembni teologi in cerkveni dostojanstveniki v veliki meri ukvarjali s šolstvom, za našo šolo usodno, trdi pedagog in nekdanji profesor na mariborski pedagoški fakulteti Milan Divjak.⁸ Slomškova zveza je imela ves čas delovanja tudi popolno podporo Slovenske ljudske stranke. Njen načelnik Ivan Šušteršič je izjavil: "Pod Slomškovo zastavo zbranim učiteljem mladega ljudstva iskrene pozdrave! Z Vami čutim, z Vami grem!"⁹

Statut Slomškove zveze je vseboval 18 členov, ti pa so bili razdeljeni na 51 točk. V njih je bilo določeno: "Slomškova zveza je društvo slovenskih učiteljev in učiteljic, katehetov, obrtniških in srednješolskih učiteljev in profesorjev in profesorjev drugih javnih zavodov, vzgojiteljev in prijateljev šole, kateri hočejo podpirati nravnoverske, pedagoške in patrijotiške smotre šole temeljem katoliških načel ter zastopati materijelne stanovske interese učiteljstva. Politični smotri so izključeni."¹⁰

Društvo je imelo namen prirejati občne zборе, osnovati podružnice, podpirati list Slovenski učitelj ter ustanoviti lastno knjižnico. Člani društva so bili redni (učitelji(ce), kateheti, šolski nadzorniki, upokojeni učitelji), častni (posebne zasluge za šolstvo), podporni (prispevali vsaj 1 krono) in ustanovitelji

1 Slomškarji so jim nadeli tudi ime Tovariši - po njihovem glasilu Učiteljski tovariš.

2 SU, 1899, št.1, str. 4.

3 SU, 1899, št. 1, str. 4.

4 SU, 1907, št. 12, str. 196.

5 SU, 1900, št. 17, str. 261.

6 SU, 1899, št. 1, str. 2.

7 SU, 1900, št. 18-19, str. 282.

8 Več glej: Milan Divjak: *Šola, morala, cerkev na Slovenskem*. Ljubljana 1995.

9 SU, 1912, št. 10, str. 234.

10 SU, 1900, št. 18-19, str. 293.

Pravila „Slomškove zveze.“¹⁾

I. Namen.

§ 1. „Slomškova zveza je društvo slovenskih učiteljev in učiteljic, katehetov, obrtniških in srednješolskih učiteljev in profesorjev in profesorjev drugih javnih zavodov, vzgojiteljev in prijateljev šole, kateri hočejo podpirati nравоverske, pedagoške in patrijotiske smotre šole temeljem katoliških načel ter zastopati materijelne stanovske interese učiteljstva. Politični smotri so izključeni.

II. Sredstva.

§ 2. V dosego društvenega namena

- društvo prireja društvene občne žbore in shode s primernim predavanjem, posvetovanjem in sklepanjem,
- osnuje podružnice po potrebi,
- podpira list „Slovenski učitelj“, glasilo krščansko mislečih učiteljev in vzgojiteljev,
- stopi v zvezo z učiteljskimi društvi v drugih pokrajinah, ki so osnovana na enaki podlagi in z enakimi načeli,
- osnuje in vzdržuje lastno knjižnico.

§ 3. Stroški se pokrivajo:

- s članarino,
- z dobičkom literarnih podjetij,
- z darovi i. t. d.

III. Sedež društvu.

§ 4. Sedež društvu je bivališče vsakokratnega načelnika.

IV. Člani.

§ 5. Člani društva so:

- redni,
- častni,
- podporni in
- ustanovitelji.

§ 6. Redni člani morejo biti: na javnih in zasebnih ljudskih in meščanskih šolah stalno ali začasno nameščeni učitelji, učiteljice in kateheti, c. kr. deželni in okrajni šolski nadzorniki, profesorji in učitelji obrtnih in srednjih in tem enakih šol in drugih učilišč, učiteljice ročnih del, upokojeni učitelji in učiteljice, naposled oni vzgojitelji, ki se pečajo z vzgojo kot življenjskim smotrom.

§ 7. Častnim članom smé imenovati občni zbor na predlog odbora take osebe, ki so si za šolstvo sploh ali pa za društvo pridobile posebnih zaslug.

§ 8. Podporni člani so one osebe, ki se ne morejo prištevati onim v § 6 imenovanim, a vendar plačujejo v društvene namene letno najmanj 1 Krono.

§ 9. Ustanovitelj je ona oseba, ki je podarila društvu najmanj 50 K. Imena ustanoviteljev se napišejo v društveno častno knjigo.

V. Članarina.

§ 10. Članarina za redne člane znaša dve Kroni na leto, za naročnike „Slovenskega učitelja“ 1 Krono.

§ 11. Članarina rednih članov in doneski podpornih članov se vplačujejo redno v mesecu septembru.

VI. Sprejem članov.

§ 12. Odbor (oziroma pripravljalni odbor) brez priziva sprejema in odklanja člane. Redni in podporni člani ter ustanovitelji dobé od načelnika in tajnika podpisano legitimacijo in postanejo s sprejemom te legitimacije člani.

VII. Izstop iz društva.

§ 13. Iz društva izstopi:

- kdor to pismo naznani odboru,
- kdor navzlic opominu od strani blagajnika ne vplača do konca decembra svojega letnega doneska,
- kogar odbor izključi.

¹⁾ Ta pravila so se vladi predložila v potrjenje.

§ 14. Vse tiste, ki ne vplačajo v mesecu septembru svojih letnih doneskov, opomni blagajnik pismeno v mesecu oktobru na njih dolžnost nasproti društvu. Kdor vkljub opominu ne vplača do konca decembra, smatra se izstopivšim.

§ 15. Odbor smé z dvetretinsko večino vseh odbornikov izključiti člana iz društva.

§ 16. Uže vplačanih prispevkov društvo ne vrača. Z izstopom, oziroma izključenjem ugasne vsaka pravica do društva ali njegovega premoženja. Vsak član obveže se ob pristopu, da bo pri izstopu ali izključenju takoj izročil legitimacijo v roke načelnika.

VIII. Pravice članov.

§ 17. Pravice rednih članov so :

- a) prisostovati društvenim zborom in shodom, tam ukrepati, predlagati in sklepati, predavati, voliti, izvoljen biti ter upeljevati goste, katerih imena pa se morajo preje naznaniti načelniku ali tajniku.
- b) izposojevati si knjige iz društvene knjižnice,
- c) deležnim biti podpor, katere podaje društvo. (§§ 39, 40, 41, 42, 43.)

§ 18. Častni in podporni člani ter ustanovitelji smejo se udeleževati vseh društvenih zborov in shodov, a imajo le posvetovalen glas. Z dovoljenjem odborovim smejo tudi predavati.

IX. Dolžnosti članov.

§ 19. Dolžnost vseh članov je po zmožnosti pospeševati društvene namene in tekom dveh mesecev po sprejemu legitimacije oziroma v začetku društvenega leta (to je v septembru) izročiti ali doposlati v roke odbora določeni letni donesek.

X. Vodstvo društva.

§ 20. Društvo vodita društveni odbor in občni zbor.

XI. Društveni odbor.

§ 21. Društveni odbor sestoji iz načelnika in njegovega namestnika, tajnika in njegovega namestnika, blagajnika in njegovega namestnika, knjižničarja in njegovega namestnika ter štirih odbornikov. V odboru mora biti šest svetnih učiteljev, tri svetne učiteljice in trije katehetje (oziroma duhovni profesorji.)

§ 22. Društveni ožji odbor voli občni zbor z večino veljavnih glasov. Funkcionarje voli odbor sam.

§ 23. Funkcijska doba traja tri leta in se odstopivši odborniki lahko zopet izvolijo.

§ 24. Ako odstopi kak odbornik pred pretekom triletne dobe, izvoli se nov odbornik pri prvem temu odstopu sledečem občnem zboru.

§ 25. Načelnik ali v njegovi odsotnosti njegov namestnik zastopa društvo na zunanaj, vodi odborove seje, občne zборе ter društvene shode ter smé pregledati vsikdar društvene knjige, račune in blagajno; tudi izvaja odborove in zborove sklepe. Društveni spisi in izkazi morajo biti podpisani od predsednika (oziroma njegovega namestnika) in enega izmed odbornikov.

Tajnik skrbi za literarne zadeve društva v pedagogiško - didaktičnem oziru, sestavlja zapisnike ter vodi društveno korespondenco.

Blagajnik vodi blagajnične knjige in oskrbuje blagajno. Knjižničar oskrbuje knjižnico ter izposojuje knjige rednim članom.

Tajnik, blagajnik in knjižničar poročajo občnemu zboru: o delovanju društva (tajnik), o njega denarnem stanju (blagajnik) in o stanju knjižnice (knjižničar).

§ 26. Vse društvene oglase in za javnost namenjene spise podpisujeta načelnik in tajnik oziroma njih namestnika, račune in druge spise v denarnih zadevah tudi blagajnik oziroma njega namestnik.

— 295 —

Vsi društveni oglasi se priobčijo v „Slovenskem učitelju“.

§ 27. Odbor

- a) sprejema in izključuje člane ter predlaga občnemu zboru imenovanje častnih članov,
- b) pripravlja snovanje podružnic,
- c) vzdržuje dotiko s podružnicami in učiteljskimi društvi, s katerimi je društvo v zvezi,
- č) pripravlja občni zbor, ga razpisuje ter mu določa čas, kraj in dnevni red,
- d) prireja društvene shode,
- e) oddaja podpore iz podpornega zaklada,
- f) oskrbuje vse one društvene zadeve, katere niso izrecno pridržane občnemu zboru.

§ 28. V posebno nujnih slučajih rešuje odbor tudi v delokrog občnega zbora spadajoče zadeve; mora pa rešitev predložiti prihodnjemu občnemu zboru v odobrenje.

§ 29. Odborove seje se vršé redno vsako četrletje. Ako zahtevajo trije odborniki, mora načelnik oziroma njegov namestnik sklicati izvanredno sejo.

§ 30. Odbor je sklepčen, ako je navzočih vsaj pet odbornikov z načelnikom ali njega namestnikom vred. Sklepa se z večino glasov. Pri enakem številu glasov odloča glas načelnikov.

(Konec prih.)

Prvi del pravil Slomškove zveze

(Slovenski učitelj, Ljubljana 1. oktobra 1900, št. 18, 19, str. 293-295)

(prispevali najmanj 50 kron). Redni člani so plačevali članarino, ki je znašala 2 kroni. Društvo sta vodila društveni odbor (načelnik, tajnik, blagajnik, knjižničar in njihovi namestniki) in občni zbor, ki je z večino glasov volil društveni odbor. Društveni odbor je sprejemal in izključeval člane, ustanavljal podružnice, pripravljaj občne zборе, prirejal društvene shode. Člani so lahko pod določenimi pogoji sami izstopili iz društva. Seje odbora naj bi bile vsako četrletje. Sedež društva je bil tam, kjer je stanoval tedanji načelnik. Občni zbor so morali sklicati enkrat letno. Poročali so tajnik, blagajnik in knjižničar. Izvolili so odbor in po potrebi spremenili pravila. Društvo je imelo svoj podporni

zaklad, do katerega so bili upravičeni sinovi in hčere rednih članov, ki so bili vsaj 3 leta člani društva. Podobna pravila kot za matično društvo so veljala tudi za podružnice. Društvene oglase so objavljali v listu Slovenski učitelj. Društveno leto se je začelo 1. septembra vsakega leta. Pravila oziroma statut in s tem ustanovitev Slomškove zveze je, kot je bilo predpisano v tedanjem času, potrdila tudi vlada. Natančnega datuma Slomškarji niso objavili. Glede na poročanje v Slovenskem učitelju menim, da se je to zgodilo mesec in pol po ustanovitvi društva (med 15. oktobrom in 1. novembrom 1900).

(Konec.)

XII. Občni zbor.

§ 31. Občni zbor je sklicati vsako leto redno enkrat in sicer v prvi polovici meseca septembra. Izredne občne zборе sklicuje odbor po potrebi ali pa na zahtevanje vsaj tretjine rednih članov.

§ 32. Delovanje občnega zbora:

- a) poročila odbora, t. j. tajnika, blagajnika in knjižničarja (§ 25).

b) odobrenje letnih računov in volitev dveh pregledovalcev računov izven odbora.

c) volitev društvenega odbora (§§ 22. in 24.)

č) prememba pravil,

d) sklepanje o prenehanju društva,

e) predavanje pedagogično - didaktične vsebine,

f) samostalni predlogi.

O točkah *č*) in *d*) sklepa občni zbor z dvetretjinami oddanih veljavnih glasov, sicer z navadno večino.

§ 33. Občni zbor je sklepčen, ako je navzoča tretjina rednih članov.

§ 34. Ako pri občnem zboru ni ob določenih uri navzoča tretjina rednih članov, vrši se jedno uro pozneje na istem kraju in z istim dnevnim redom drug občni zbor, ki je sklepčen brez ozira na število rednih članov.

§ 38. Samostalne predloge mora član vsaj 14 dni poprej pred dotičnim zborovanjem pisмено naznaniti načelniku.

XIII. Društveni shodi.

§ 36. Društvene shode s podučnimi predavanji prireja odbor po potrebi.

XIV. Društveni prepiri.

§ 37. Prepire, ki nastanejo iz društvenega razmerja ali iz društvenega poslovanja, bodisi med posameznimi člani ali med člani in odborom, ali med društvom in podružnicami, razsoja neprizivno društveno razsodišče, ki obstoji iz petero članov. Vsaka si nasprotujočih strank voli v razsodišče dva razsodnika, načelnika razsodnikov pa voli odbor z večino glasov.

§ 38. Razsodišče mora izreči svojo razsodbo v 14 dneh; razsoja z večino glasov, pri enakosti glasov odloča glas načelnikov.

XV. Podporni zaklad.

§ 39. Z društvom je v zvezi podporni zaklad, namenjen v podporo v šolah nahajajočim se sinovom in hčeram rednih članov.

§ 40. Pravico do podpore imajo sinovi in hčere le tistih rednih članov, ki so najmanj tri leta že člani društva.

§ 41. Podporni zaklad se nabira:

a) iz prispevkov ustanoviteljev,

b) iz edne tretjine vsakoletnega prebitka, c) iz izrecno v ta namen darovanih darov.

XVI. Društvene podružnice.

§ 42. Društveni člani, ki prebivajo v enem ali dveh sosednih okrajih, se lahko združijo v posebno podružnico, da jim je mogoče vspešneje pospeševati društvene namene.

§ 43. Vsaka podružnica si voli na vsakoletnem občnem zboru svoj odbor, obstoječ iz načelnika in njega namestnika, tajnika, blagajnika in dveh odbornikov.

§ 44. V pokritje podružničnih stroškov plačujejo člani podružnice primerne letne prispevke, koje določa občni zbor podružnice od leta do leta, ki pa ne smejo presegati 1 Krone.

§ 45. Načelnik podružničnega odbora sklicuje odbor k sejam po potrebi. Načelnik mora sklicati sejo, ako zahtevata to dva odbornika. Glasuje se z večino glasov.

§ 46. Odbor skliče vsako leto enkrat občni zbor, na katerem

- poročata tajnik in blagajnik o podružničnem stanju,
- se odobrijo letni računi in se volita dva pregledovalca računov,
- se izvoli odbor. Odstopivši odborniki se smejo zopet voliti.
- se sklepa o prenehanju podružnice,
- se stavijo samostalni predlogi.

O točki *č*) se sklepa z dvetretjinami oddanih glasov, sicer z navadno večino.

§§ 32., 33., 34. in 35. veljajo tudi za občne zборе podružnic.

XVII. Razpust društva.

§ 47. Ako bi se društvo razšlo ali razpustilo, pripade aktivno premoženje društvu, ki se z enakim namenom ustanovi v teku enega leta po razpustu ali

razidu, sicer pa društvu „Pripravniki dom“ v Ljubljani.

XVIII. Občne določbe.

§ 48. Društveno leto se prične s 1. septembrom vsacega leta. Prvo leto se prične z dnem, ko stopijo ta pravila v veljavo.

§ 49. Društvo ima svoj pečat z napisom „Slomškova zveza“.

§ 50. Društvo prične svoje delovanje, kadar pristopi društvu razven pripravljalnega odbora vsaj deset rednih članov.

§ 51. Sedanji pripravljalni odbor je ob enem odbor za prvo društveno leto. Pripravljalni odbor obstoji iz šestih učiteljev, treh katehetov (oz. dveh prof.) in treh učiteljic.

Nadaljevanje pravil Slomškove zveze, (Slovenski učitelj, Ljubljana 15. oktobra 1900, št. 20, str. 311-313)

Kmalu so se matičnemu društvu pridružile številne podružnice. Z besedami "Mi vstajamo!"¹¹ so člani Slomškove zveze 10. januarja 1901 pozdravili ustanovitev prve podružnice – podružnice za idrijski sodnijski okraj s sedežem v Idriji. Na shod je odbor povabil tudi tiste učitelje in učiteljice, ki niso bili člani Slomškove zveze. Na ta način so skušali v svoje vrste privabiti več učiteljev.

Naloga podružnice je bila podpirati centralno društvo, zbirati člane in buditi stanovsko zavest. Načrtovali so ustanovitev knjižnice, da bi se člani lahko pedagoško izobraževali, prirejanje izletov v različne kraje sodnijskega okraja, kjer naj bi bile konference, razpravljanje o pomembnih šolskih vprašanjih in posredovanje razprav v objavo Slovenskemu učitelju.

Ustanovitev prve podružnice je pozdravil tudi knezoškof Anton Bonaventura Jeglič. Tako kot matično društvo je tudi podružnica enkrat letno prirejala občne zборе. Idrijska podružnica ga je imela prvič 12. novembra 1903. Tudi vse druge podružnice, ki so nastale pozneje, so imele za cilj podobne naloge kot idrijska.

Še v istem letu – 3. oktobra 1901 – so ustanovili drugo podružnico Slomškove zveze. To je bila goriška podružnica, ki pa dobrih pet let sploh ni delovala. Ponovna ustanovitev, a tokrat ne v okviru Slomškove zveze, je bila 5. septembra 1907. Društvo so imenovali Društvo krščansko mislečega učiteljstva v Gorici. Na ustanovnem shodu tega društva so tudi pojasnili, zakaj se društvo kot podružnica Slomškove zveze ni razvilo. Krivdo so po besedah goriških katoliško mislečih učiteljev nosili nasprotniki – liberalno usmerjeni učitelji in njihove grožnje. Sledila je ustanovitev gorenjske podružnice Slomškove zveze za kranjski in radovljiški okraj. Ta je bila ustanovljena v Kranju 7. decembra 1902. leta.

Ob božiču 1908 je imela zborovanje matična enota Slomškove zveze, na katerem so razpravljali o notranji organizaciji zveze. Dogovorili so se, da bodo ustanovili nove podružnice, saj je število članov naraslo. Sklep o snovanju novih podružnic so začeli uresničevati leta 1909, natančneje 24. februarja, ko so ustanovili podružnico za Ljubljano, okolico in kamniški okraj. Ker je bil ta okoliš velik in dejaven, sta se iz nje izločili dve novi, manjši podružnici: 26. junija 1910 podružnica za kamniški okraj, 18. julija 1910 pa podružnica za vrhniški in logaški okraj. Naslednja podružnica je bila 1. dolenska podružnica Slomškove zveze, ki so jo ustanovili 8. julija 1909 v Zatični, 3. oktobra 1910 je začela s svojim delovanjem podružnica za reško – notranjsko dolino. Čez leto in pol, 9. maja 1912, so ustanovili podružnico za litijski okraj. Zadnja pred 1. svetovno vojno je bila 2. junija 1914 v Ribnici ustanovljena podružnica za kočevski okraj. Vojno dogajanje je ustavilo delovanje Slomškove zveze in njenih podružnic. Šele šest let po ustanovitvi podružnice v Ribnici in dve leti po koncu 1. svetovne vojne so ustanovili novo podružnico. To je bila štajerska podružnica Slomškove zveze, ki je začela delovati konec julija 1920. Oktobra 1923 so jo razdelili v podravske, savinjsko in posavsko podružnico.

Čeprav je statut določal, da mora odbor Slomškove zveze organizirati občni zbor enkrat letno, tega niso dosledno izvajali. Slomškarji so trdili, da so prvih nekaj let krivdo za to nosili liberalno misleči učitelji. Ti naj bi nanje izvajali takšen pritisk, da so zaradi tega izostali občni zbori. To so bile trditve članov Slomškove zveze, toda vprašanje je, če je bil to res glavni in edini vzrok. Zdi se, da so Slomškarji ob izostanku občnega zbora ali majhni udeležbi vedno valili krivdo na nekoga drugega. Enkrat so bili krivi liberalci, drugič slabe vremenske razmere, tretjič slabe prometne povezave.

¹¹ SU, 1901, št. 2, str. 26.

Podružnice Slomškove zveze

Na zemljevidu je razvidno, kje in kdaj so nastajale podružnice Slomškove zveze. Kranjska je temnejše obarvana zato, da je razvidno, da so podružnice do 1. svetovne vojne ustanovljali zgolj na Kranjskem (goriška podružnica je prenehala delovati).

Vsi občni zbori Slomškove zveze pred 1. svetovno vojno so imeli nekaj skupnih točk. Vedno so jih pozdravili "visoki" gostje, ki so v politiki igrali pomembno vlogo. Nikoli niso izostala predavanja o šolskih zadevah, vendar ni bilo niti enega občnega zbora, na katerem bi razpravljali zgolj o teh. Vsak občni zbor je odseval šolsko-politično dogajanje v preteklem društvenem letu. Prav tako so vedno znova obsojali nasprotni tabor učiteljev, češ da so oni krivi za obstoječe razmere. Ostrost obtožb je bila sorazmerna z vplivom oziroma močjo "njihove" stranke. Tako sta prva dva občna zbora izzvenela bolj v smislu: Slomškarji smo re-veži, saj nas liberalci, ki so na oblasti, preganjajo. Po državnozbornskih volitvah, ko je zmagala SLS, pa so tudi Slomškarji postali drznejši. Poudarjali so, da je število članov Slomškove zveze vztrajno naraščalo. Tudi občne zборе so po letu 1907 sklicali redno vsako leto. Pred 3. katoliškim shodom, ki jim je dal novega zagona, pa so se v šestih letih sestali zgolj dvakrat. Vse te pozitivne spremembe

v društvu gre gotovo pripisati draginjskim dokladam za člane Slomškove zveze.

Poleg občnih zborov, na katerih so Slomškarji "potegnili črto" pod posameznimi društvenimi leti, so imeli tudi slovenski katoliški shodi velik pomen za razvoj društva. Bolj kot za učitelje so bili seveda pomembni za katoliške politike, saj so jim dvigovali popularnost.¹² Predvsem sta bila za celotno katoliško gibanje pomembna 1. in 2. slovenski katoliški shod, saj sta postavila temelje katoliškega gibanja, ki je bilo usmerjeno na široke množice slovenskega ljudstva. Lahko bi trdila, da je za Slomškovo zvezo šele 3. katoliški shod leta 1906 pomenil vsestranski razmah, saj je prej zgolj žvotarila. Kot zmagalo Slomškove zveze pa bi lahko označila "obdobje doklad".

Glasilu Slomškove zveze je bil Slovenski učitelj. Izhajati je začel sicer že pred njeno ustanovitvijo.

¹² Amon, *Tisk in politika v Jugoslaviji 1918-1941*, str. 55.

Prvo številko so izdali decembra 1899 kot glasilo krščansko mislečih učiteljev in vzgojiteljev, ki ga je urejal Fran Jaklič, natisnila pa Katoliška tiskarna. Predstavili so se takole: "Kdo smo, kaj hočemo; slovenski učitelji smo. Zvesti sinovi svojega naroda, pa tudi svete katoliške cerkve; nam je izročena mladina, upanje in ponos starišev, da jo vzgojimo in izobrazimo."¹³ Dodali so, da je Slovenski učitelj izšel zaradi potrebe. Njihova ideja je bila širiti katoliško zavest med učiteljstvom in se obenem boriti "proti tistim, ki pod krinko lažnjive svobode širijo med tovariši versko mlačnost, brezbržnost in celo sovraštvo proti cerkvi."¹⁴ Dejali so, da bodo skušali zastavljene cilje uresničiti s članki "vzgojeslovne" vsebine, navodili za "poduk" za posamezne predmete ljudske šole in podobno vsebino. Predvsem pa so želeli, da bi Slovenski učitelj zagovarjal "praktično krščanstvo" v šoli in izven nje.

Sprva so list izdajali kot štirinajstdnevnik, po letu 1904 pa je postal mesečnik. Večkrat se je tudi zgodilo, da je izšel enkrat v dveh ali celo treh mesecih. Na prvem zborovanju Slomškove zveze so trdili, da je bilo ob nastanku Slovenskega učitelja veliko ljudi, ki niso verjeli v uspeh glasila. "Toda prišlo je drugače. Naš list je bil z veseljem sprejet in si je mahoma pridobil veliko naročnikov. Ne samo duhovniki (kot naši nasprotniki trdijo), tudi lepo število tovarišev in tovarišic se je zbralo okrog njega."¹⁵ Trdili so, da je postal najbolj razširjen šolski list. Po podatkih Slomškarjev je bila njegova naklada 1100 izvodov in ni imel denarnih težav.

Slovenski učitelj je bil vsebinsko razdeljen. V prvem delu so bili objavljeni daljši članki. Šlo je bodisi za polemike z liberalnimi učitelji bodisi za popolnoma pedagoške zadeve, orise položaja šolstva, opise novo nastalih društev, ki so delovala na področju šolstva, za popolnoma verske vsebine, poročila z občnih zborov, ... skratka daljši sestavki so bili povezani s tedanjimi aktualnimi temami. Temu "glavnemu" delu so sledile še različne rubrike, ki so se tudi spreminjale; npr. listek (črtice iz življenja učiteljev), dopisi (o šolskem dogajanju iz različnih slovenskih, pa tudi tujih krajev), slovstvo (kratke vsebine različnih knjig) itd.

Leta 1908 je Slovenski učitelj postal skupno glasilo Slomškove zveze in Društva slovenskih katehetov oziroma glasilo vseh slovenskih krščanskih učiteljskih in katehetskih organizacij. List je dobil tudi nova urednika – Jožefa Novaka, učitelja v Idriji, in Antona Čadeža, mestnega kateheta v Ljubljani. Njunjo urednikovanje se je končalo leta 1912. Rednim rubrikam je bila dodana še ena – katehetski vestnik. Nova urednika sta si zadala nalogo, da se bosta, kolikor bo mogoče, izogibala

politiki. Zato so sporočili, da bodo politične polemike objavljali v katoliškem časopisu Slovenec. Njena težnja je bila, "da bi iz lista sploh vsako politiko izključilo ter posvetilo ves tesno odmerjeni prostor edino le pedagoško – didaktičnim člankom in razpravam".¹⁶ Na tem mestu se je prvič pojavila tudi novica, da je kranjski deželni šolski svet ukazal, da okrajni šolski sveti ne smejo naročati Slovenskega učitelja. Zaradi izključitve politike iz časopisa "trdno upamo, da bo to svojo prepoved v najkrajšem času zopet prekal".¹⁷ Prav tako so poslali na deželni šolski svet za Kranjsko prošnjo, da bi lahko o razpisih za izpraznjene učiteljske službe poročali tudi v Slovenskem učitelju.

In navsezadnje, novo uredništvo je prineslo bolj "cerkveno" usmerjenost časopisa, saj so veliko pisali o poučevanju krščanskega nauka, o katehetskih gibanjih, zborih. Slovenski učitelj je bil po novem razdeljen na tri glavne dele: prvi je ostal enak kot prej (a seveda z več verske vsebine), drugi del je prinašal izključno katehetske vsebine, tretji pa je obveščal učitelje o različnih dogodkih.

Zadnji dve leti pred vojno je Jožefa Novaka na uredniškem mestu spet zamenjal Fran Jaklič. Slednji je skrbel za učiteljski del Slovenskega učitelja, Anton Čadež pa je še vedno urejal katehetski del.

Ker je Slomškova zveza nastala predvsem zato, ker so bili katoliško misleči učitelji, ki so se udeležili duhovnih vaj, izgnani iz vrst društva, ki je prisegalo na liberalne vrednote, se je odnos med nasprotno mislečima stranema učiteljstva zaostroval. Nesoglasja so se stopnjevala: "Stigmatizovali so nas kot duševne revčke, nevedneže, i.t.d."¹⁸ Katoliško misleči učitelji so trdili, da teh nesoglasij ni bilo, dokler je Zaveza združevala katoliške in liberalne učitelje. "Usodno je bilo takrat, ko so stanovsko organizacijo 'Zaveza' postavili v službo liberalne stranke. Tisti hip, ko se je to zgodilo, je nehala biti 'Zaveza' stanovska organizacija ter je postala ekspoziura liberalne stranke."¹⁹ Še posebej naj bi to veljalo po letu 1899, ko sta častna člana Zaveze postala Ivan Hribar in Ivan Tavčar.

Tudi liberalni učitelji so imeli svoje glasilo – Učiteljskega tovariša. Z njim so širili svoje nazore in hkrati obsojali tisto, kar so Slomškarji zapisali v Slovenskem učitelju. Prvi odziv na ustanovitev Slomškove zveze s strani liberalno usmerjenih učiteljev v Učiteljskem tovarišu je bil naslednji: "Klerikalci kujejo novo past, v katero bi radi ujeli slovensko učiteljstvo. Ta past bo imela obliko učiteljskega društva in se bo imenovala 'Slomškova zveza'."²⁰ Nastala je prava besedna vojna med

¹³ SU, 1899, št. 1, str. 1.

¹⁴ SU, 1899, št. 1, str. 2.

¹⁵ SU, 1900, št. 17, str. 261.

¹⁶ SU, 1908, št. 1, str. 9.

¹⁷ SU, 1908, št. 1, str. 9.

¹⁸ SU, 1899, št. 1, str. 5.

¹⁹ SU, 1906, št. 9, str. 167.

²⁰ UT, 1900, št. 26, str. 231.

SLOVENSKI UČITELJ.

Glasilo
krščansko mislečih

učiteljev
in vzgojiteljev.

VERI, VZGOJI, PODUKU.

Letnik I.

V Ljubljani 22. decembra 1900.

Št. 1.

Naslovna stran Slovenskega učitelja

UČITELJSKI TOVARIŠ.

Glasilo
„Slovenskega učiteljskega društva v Ljubljani“.

Izdavatelj in odgovorni urednik:

JAKOB DIMNIK,

učitelj na II. mestni šoli v Ljubljani.

Št. 19.

Ljubljana, 1. vinotoka 1897.

XXXVII. leto.

Vsebina: Štefan Primožič: O uredbi učiteljskih plač na Kranjskem. — Odkritje Tomšičeve spominske plošče. — Samopomoč. — Vestnik. — Uradni razpisi učiteljskih služeb. — Listnica uredništva. — Listek upravnikov.

Geslo: „Ne nazaj, ne navzdol, ampak naprej in navzgor“.

Naslovna stran Učiteljskega tovariša

bralci Učiteljskega tovariša in Slovenskega učitelja. Pozneje so katoliško usmerjeni učitelji protestirali tudi proti časnikom Slovenski narod, Jutro in Dan, ki so bili po njihovih besedah prav tako protiversko usmerjeni.

Vzgoja je bila vir nenehnih prepričanj, saj so Tovariši trdili, da tudi oni zagovarjajo krščansko vzgojo, a ne na tak način kot katoliško usmerjeni učitelji – s podrejenostjo duhovščini. Menili so, da je bila velika težava klerikalcev v tem, da so pristali na zahtevo duhovnikov po nadvladi v vseh sferah življenja. "In to je bila temeljna napaka, katera je pokazala po vseh evropskih državah neugodne posledice za duhovščino samo."²¹ Slomškarji so Tovarišem vračali očitke, predvsem njihovo "slavno frazo" o svobodi: "Toda svobodo zahteva liberalizem le zase, nasproti vsem drugim je krut tiran. – Na šolskem polju je ustvaril nasprotje med cerkvijo in šolo, dočim bi obe po svoji nalogi in zgodovinskem razmerju morali biti tesno združeni."²²

Tudi socialno-demokratskemu gibanju, ki se je po trditvah Slomškarjev hitro širilo predvsem med mlajšim učiteljstvom, so nasprotovali. Prav tako kot liberalno usmerjeni učitelji so tudi socialdemokrati želeli izključiti verski pouk iz ljudske šole. Slomškarji so protestirali proti njihovi izjavi, da je "politična otročarija delati razloček med Nemci in Slovenci".²³

Precej razprav in polemik je povzročil tudi novi šolski in učni red za splošne ljudske in meščanske šole, ki ga je izdalo ministrstvo za bogočastje septembra 1905, veljati pa naj bi začel v naslednjem šolskem letu. Nasprotnikom katoliške vzgoje nova pravila niso bila všeč, saj je vlada upoštevala tudi načelo o versko-nravni vzgoji otrok. Predvsem so bile za njih sporne obvezne verske vaje za šolske otroke.

Kljub takšnim nasprotovanjem verski šoli so bili člani Slomškove zveze prepričani, da bodo iz tega "boja" odkorakali kot zmagovalci, saj liberalno nasilje po njihovem mnenju ni moglo dolgo trajati. "Pride čas, ko vstane vihar, ki poruši tudi ono 'merodajno mesto' in stre nasilje, katero so pomagali v imenu 'svobodomiselnosti' zvariti naši ljubeznivi napredni tovariši."²⁴ Tako so lahko razmišljali, ker so imeli močno podporo s strani cerkvenih vladarjev. Med sovražnike cerkve so tako uvrščali tudi brezverce oziroma protiverska gibanja v Franciji, kjer so bila najbolj razširjena. "Neko samostansko kapelico v Parizu so spremenili v gledališče, kjer plešejo in se zvirajo plačane plesalke in druge ničvredne babe."²⁵

Tedanji šolski zakon si je vsaka stran razlagala tako, kot ji je ustrezalo. Katoliško misleči učitelji so trdili, da so protiverska gibanja nasprotovala tedanjemu zakonu, ker je le-ta govoril o versko-nravni vzgoji. Zato po njihovem mnenju ni mogel vzgajati učitelj, ki je bil veri in cerkvi sovražen. Slomškarji so trdili, da so bile liberalne brezverske šole neuspešne, saj mladina, ki je končala takšno šolo, "nima pojma o krščanskih načelih",²⁶ njihov razum je bil nerazvit, posledica tega je bila, da so zašli v slabo družbo, posedali po gostilnah, zašli v dolge, pogosti so bili celo samomori. Tovariši pa so stvar videli popolnoma drugače. Trdili so, da je bil tedanji šolski zakon zelo uspešen, kar bi moral priznati vsak, "le oni zabiti ne, komur strast ali zavist otemnjujeta objektivno sodbo".²⁷

Liberalno usmerjeni učitelji so po trditvah Slomškarjev počasi izgubljali na veljavi. Njihova moč je začela upadati že ob koncu leta 1900, ko so bile državnozborske, in leta 1901, ko so bile deželnozborske volitve na Kranjskem. Na teh so za deželnega poslanca izvolili predsednika Slomškove zveze Frana Jakliča. Slomškarji so zatrdili, da je bilo najbolj poraženo učiteljstvo, ki se je obrnilo proti ljudstvu. Zato so nasprotnemu taboru klicali: "Spoznali ste, da ljudstvo ne mara za vaš program, da neče slišati vašega sicer izposojenega klica 'cerkev iz šole', zato se streznite in se vrnite k ljudstvu, čigar sinovi ste. Ne tavajte po poti, na katero vas je zavel lažnjivi liberalizem."²⁸ Tovariši so bili razočarani nad "porazom", a so ga opravičevali: "Trdimo, da bi naš kmet iz lastne inicijative nikdar ne napadal šole, nikdar ne preganjal učiteljstva."²⁹ Po njihovih trditvah so duhovniki naščuvali kmete, da so se obrnili proti liberalnim učiteljem.

Verjetno so se prav zaradi dobljene "bitke" na volitvah Slomškarji bolj "opogumili" in na obtožbe Tovarišev odgovarjali vedno bolj ostro, a o kakšnem večjem vplivu ali razširitvi Slomškove zveze kljub temu še ne moremo govoriti.

Večkrat so Slomškarji skušali prikazati, "kako brezvestno ravna z učiteljstvom liberalna stran-ka",³⁰ na katero je prisegal nasprotni tabor učiteljev. Liberalcem so očitali, da so tu in tam učiteljem vrgli nekaj "drobtin", ob volitvah obljubljali vse najlepše. "In po volitvah? – In sedaj? Sedaj svojih obljub izpolniti noče!"³¹

Katoliško misleči učitelji so se zavzemali za volilno reformo, saj so trdili, da se v deželni zbornici ne bo nič zgodilo, dokler reforme ne bodo

21 UT, 1900, št. 1, str. 2.

22 SU, 1899, št. 1, str. 6.

23 SU, 1899, št. 1, str. 6.

24 SU, 1900, št. 22, str. 341.

25 SU, 1907, št. 1, str. 23.

26 SU, 1900, št. 23, str. 354.

27 UT, 1900, št. 6, str. 59.

28 SU, 1901, št. 1, str. 5.

29 UT, 1900, št. 5, str. 50.

30 SU, 1904, št. 10, str. 218.

31 SU, 1904, št. 10, str. 218.

izvedli. Verjetno so se zavedali, da so imeli podpore kmetov, zato so pri volilni reformi vztrajali.

"Iz političnega egoizma se ustavlja liberalna stranka volivni reformi. Zaradi oseb, ki sedaj reprezentirajo liberalno stranko, ne sme biti volivne reforme in se ne more izvršiti nikaka regulacija naših plač." Dodali so še: "Tako brezvestno se igra z učiteljstvom stranka, ki ima v deželni zbornici večino, in ima v rokah volivno reformo in regulacijo naših plač."³² Skratka, trdili so, da so bili zgolj nasprotniki krivi za slab položaj učiteljev: "Kdorkoli izmed učiteljstva je nasprotnik S. Z. in njenih načel, tisti zavira izboljšanje našega gmotnega stanja!"³³

Slomškarji so bili prepričani, da bodo kmalu prekosili liberalno učiteljsko zvezo, ki je po njihovih navajanjih leta 1912 štela 469 članov. A tudi med temi naj bi bili nekateri v srcu že "njihovi". Podatki, ki so jih objavili v Učiteljskem tovarišu, so bili precej drugačni. Trdili so, da je imela Zaveza leta 1913 1576 članov. Res je število članov Slomškove zveze pred vojno vztrajno raslo, a to gre bolj pripisati draginjskim dokladam za učitelje, ki so simpatizirali s SLS, kot pa čemu drugemu.

Boj za boljše plače učiteljstva

Že ob ustanovitvi Slomškove zveze so njeni člani izrazili nezadovoljstvo zaradi nizkih plač in si zadali cilj, da se bodo borili za ureditev plač vsega učiteljstva. Gmotne razmere učiteljev v nekaterih krajih so bile po njihovih trditvah žalostne. Erjavec pravi, da zadnja regulacija plač leta 1898 ni bila zadovoljiva, zato so se kmalu spet začeli oglašati za izboljšanje.³⁴ Problematika plač je bila ena redkih točk, o kateri sta imeli obe strani učiteljev – liberalna in katoliška – enako mnenje. A strinjali sta se le o tem, da je regulacija plač nujno potrebna. O tem, kako izboljšati plače, pa je imela vsaka stran svoje poglede; takšne, kot je imela stranka, s katero so simpatizirali. Prošnje katoliško mislečih učiteljev po izboljšanju plač so bile sprva zelo mile: "Zato Vas prosimo: kadar boste pretresali našo prošnjo za ureditev naših plač, ne bodite tesnosrčni in malenkostni."³⁵ Nadaljevali so še bolj obupano: "Osvobodite nas! Pomagajte nam, da moremo vse moči posvetiti izobrazbi naroda."³⁶ Ves čas so spremljali dogajanje okrog plač in svoje člane obveščali o novostih.

Pozneje so postale zahteve po izboljšanju gmotnega stanja bolj ostre. Očitali so državi oziroma poslancem, da je bil celo zadnji služabnik

v državni službi bolje plačan kakor učitelj na Kranjskem. Regulacija plač je bila na dnevnem redu na vseh zborovanjih Slomškove zveze. Napisali so več prošenj, ki so jih nameravali poslati deželnim poslancem. "Teh prošenj poslanci ne smejo, pa tudi ne morejo prezreti. Kranjskemu učiteljstvu se mora dati plača, s katero mu bo mogoče dostojno živeti."³⁷ Učitelji liberalnih nazorov so trdili, da Slomškova zveza deželnemu zboru ni predložila nobene prošnje. Izkazalo se je, da je bila obtožba točna, saj so to tudi sami priznali. Slomškarji so pojasnili, da je bilo za tako pomembno vprašanje potrebno počakati, da bi parlament končal redno delo. "Sovražniki" pa so izkoristili priložnost in jih obtožili, da so prav člani Slomškove zveze zavirali izboljšanje gmotnega položaja učiteljstva. Tako je vzrok vedno ostrejših sporov med liberalnim in katoliškim učiteljstvom postalo tudi gmotno vprašanje.

Medsebojno obtoževanje, kdo je in kdo ni kriv za nizke plače, je trajalo toliko časa, dokler niso bile razmere kritične. Tedaj pa se je kljub nesoglasjem v preteklosti pojavila težnja po skupnem učiteljskem shodu. Shod, na katerem je sodelovalo vse učiteljstvo dežele, je bil aprila leta 1903. To je bila velika demonstracija vsega stanu zaradi nevzdržnih gmotnih razmer. Toda popolnoma enotni kljub temu niso bili. Katoliški učitelji se niso strinjali s "taktiko" shoda, saj niso hoteli, da bi učitelji naslavljali zahteve neposredno poslancem. Menili so, da bi se morali učitelji obrniti na ljudstvo, saj so bili po ustavi v "gmotnem oziru" od njega odvisni. Na shodu so svoj "nezavidljiv" gmotni položaj jasno ponazorili. Če je učitelj dobival 140 kron mesečno, je bila to že "lepa" plača. Vendar pa niti lepa učiteljska plača ni zadostovala za najnujnejše potrebe. Učitelj je porabil 50 kron za stanovanje, 70 kron za hrano, krojač in čevljar sta ga stala vsaj 30 kron, to pa je že bilo 10 kron primanjkljaja. Shoda so se poleg učiteljev udeležili tudi poslanci, vladni svetnik in deželni nadzornik. Kljub navidezni pomiritvi med obema stranema pa se je kmalu spet vnel boj. Če so se prej prepirali o tem, kdo je kriv za slabe plače, je bil tokrat jabolko spora omenjeni shod. "Vedno jasneje postaja, da voditelji 'naprednega' učiteljstva niso imeli s shodom tistega namena, za katerega se je izvršil."³⁸ Slomškarji so zatrjevali, da so nasprotniki tudi tokrat spletkarili: "Zdi se nam, da bi bili radi videli, ko bi se 'Slomškova zveza' shoda oficijelno ne bi udeležila, da bi bili potem na nas zvalili krivdo neuspeha. Ta nakana se jim seveda ni posrečila."³⁹ To so člani Slomškove zveze trdili zato, ker so prvo informacijo o shodu oziroma demonstraciji

³² SU, 1904, št. 10, str. 218-219.

³³ SU, 1909, št. 1, str. 2.

³⁴ Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, str. 84.

³⁵ SU, 1900, št. 8, str. 123.

³⁶ SU, 1900, št. 8, str. 123.

³⁷ SU, 1902, št. 13, str. 193.

³⁸ SU, 1903, št. 10, str. 159.

³⁹ SU, 1903, št. 10, str. 159.

učiteljskega stanu po njihovih razlagah dobili iz časopisov. Zatrjevali so, da Slomškova zveza uradno ni dobila nobenega obvestila o shodu. Slomškarji se tudi niso strinjali z idejo, ki jo je na shodu predlagal liberalec, ljubljanski župan Ivan Hribar. Njegova ideja je bila, da bi morali za zvišanje učiteljskih plač povišati deželne doklade. Katoliško misleči učitelji so trdili, da bi morali poiskati drug vir. Po njihovem mnenju je bila država tista, ki bi morala priskrbeti denar.

	moški	ženske	povprečno
DUNAJ	2748	2122	2501
ŠTAJERSKA	1952	1383	1762
KOROŠKA	1589	1178	1505
KRANJSKA	1462	1164	1361
povprečno	1639	1190	1521

Prikaz učiteljskih plač po posameznih pokrajinah (v kronah na leto)

Slomškarji so obtožili liberalno misleče učitelje, ki so bili na vidnejših mestih, da so se s pomočjo veljakov liberalne stranke prebili do boljših služb in boljših plač. Trn v peti jim je bil predvsem urednik Učiteljskega Tovariša Luka Jelenc: "Zlasti gl. urednik Tovarišev si za svojo osebo prav dobro ume zvišati plačo."⁴⁰

Naslednji vsaj navidezni skupni korak obeh učiteljskih odborov je bila deželna učiteljska konferenca 4. septembra 1905. Tudi do tega sodelovanja je prišlo, ker naj bi na konferenci razpravljali o slabih plačah učiteljstva. Po štirinajstih letih, kot so trdili Slomškarji, so za skupno mizo spet sedeli okrajni šolski nadzorniki in predstavniki učiteljstva, a se je izkazalo, da so učitelji od konference pričakovali preveč: "Ko bi imeli delegatje svobodo govora, bi bila konferenca gotovo zelo zanimiva, povedali bi, kaj nas teži."⁴¹ Očitali so deželnemu predsedniku neresnost, saj je na konferenco poslal svojega namestnika, pa čeprav je pred dvema letoma poudarjal, da je potrebno regulirati učiteljske plače, so trdili Slomškarji. O problematiki plač je govoril delegat Luka Jelenc. Ob koncu govora je prebral izjavo, da se delegati ne bodo udeleževali zborovanj deželne učiteljske skupščine toliko časa, dokler ne bo vlada regulirala plač. Izjavo so podpisali vsi delegati. Slomškarji pa so dodali: "Veselo je, da učiteljstvo ni nastopilo kakor privesek kake stranke, da ga ni zaslepila strankarska strast."⁴² Vendar pa je vlada učiteljem vrnila udarec. Udeleževanje deželnih konferenc je bila dolžnost predstavnikov učiteljstva, zato so to dejanje

označili kot "prestopke proti določeni, v postavi utemeljeni dolžnosti".⁴³

Slomškarji so trdili, da je bil poslanec SLS dr. Ivan Šušteršič tisti, ki je predlagal novo alternativo, kako bi bilo mogoče vsaj malo izboljšati gmotni položaj učiteljstva. Zavzel se je za draginjske doklade, a predlagal, da naj bi jih dobili le poročeni učitelji, ki so jih bili po njegovem mnenju najbolj potrebni. Draginjske doklade so bile s sklepom deželnega zbora za poročene učitelje dovoljene od 24. novembra 1905. Medtem ko se Slomškarjem delitev glede na stan vsaj sprva ni zdela sporna oziroma o njej niso razpravljali, pa so liberalno usmerjeni učitelji delitvi nasprotovali. Poročene učitelje so imenovali "srečni oženjenci" in dodali: "To seveda ni pravično, ker ne poznamo v Avstriji zakona, ki bi dajal prednost tistim članom kate-regakoli stanu, ki so oženjeni." Šušteršiča so Tovariši obsodili, da je hotel z delno rešitvijo učiteljem "zamašiti usta za nekaj let".⁴⁴

Leta 1908 so na božičnem zborovanju Slomškove zveze znova poudarili, "da je nujno potrebna regulacija učiteljskih plač. Dokler pa tega ni moč izvršiti, naj se da vsemu učiteljstvu draginjska doklada",⁴⁵ torej ne več le poročenim učiteljem. Tako sta se nasprotna tabora učiteljev približala tudi v tej točki. Tudi "napredni slovenski poslanci" naj bi zahtevali doklade za vse učitelje, a je SLS glasovala proti temu predlogu. Na to so se ostro odzvali Tovariši: "Zgodil se je vnebovpijoči greh, zgodila se je sramota, zgodilo se je izdajstvo, ki mu ga ni para na vsem širokem svetu."⁴⁶

Kmalu je Šušteršič predlagal, da bi od leta 1912 dobivali 25 odstotno draginjsko doklado tudi tisti učitelji, ki so bili do tedaj od tega "priboljška" izločeni. Vendar pa se je pozneje izkazalo, da je bila težava v tem, ker je bil deželni odbor tisti, ki je "po svoji previdnosti" dovolil do 25 odstotne doklade. To je pomenilo, da je deželni odbor odločal, kateri učitelji so bili potrebni doklade, "s tem so se odprla vrata in okna največji politični korupciji".⁴⁷ Slomškarji so to dogajanje opisali s "svojega zornega kota". Ponosno so poročali, da je bil Ivan Šušteršič tisti, ki je izbral vsem učiteljem draginjske doklade. Balzam za njihovo dušo so bile tudi besede poslanca iz njihovih vrst Frana Jakliča. Pojasnil je, da SLS ne more takoj izboljšati učiteljskih plač, ker bo morala najprej zamašiti stare luknje in poplačati dolgove, ki so jih delali prejšnji deželni gospodarji. Krivdo za takšen položaj učiteljev je torej prevalil na ramena liberalcev. Slomškarji so takšnim besedam radi verjeli,

⁴³ SU, 1905, št. 9, str. 175.

⁴⁴ UT, 1905, št. 47, str. 403.

⁴⁵ SU, 1909, št. 1, str. 10.

⁴⁶ UT, 1909, št. 43, str. 1.

⁴⁷ *Dejanja govore*, 1913: 22.

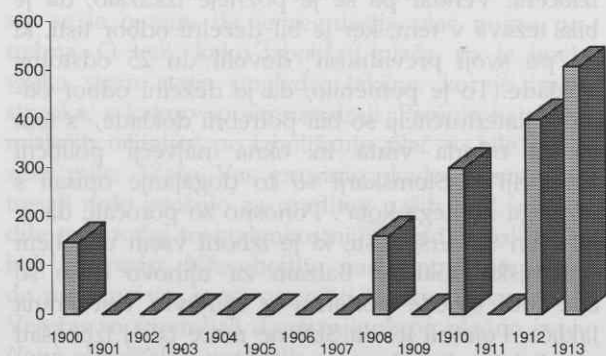
⁴⁰ SU, 1904, št. 8, str. 187.

⁴¹ SU, 1905, št. 9, str. 173.

⁴² SU, 1905, št. 9, str. 174.

saj so lahko nasprotni tabor učiteljev obtoževali, da je bila liberalna stranka tista, ki je povzročila takšno stanje. Vendar se razmere pod vladavino klerikalcev niso spremenile, učitelji so bili še vedno lačni. A to je bila politika SLS, ki je na ta način držala učitelje v "šahu". Namesto da bi dvignili plače, so torej uvedli doklade. Teh pa so bili v največji meri deležni učitelji, ki so simpatizirali z SLS, torej Slomškarji. Tako Angela Vode kot pisci spomenice Dejanja govore so zatrjili: "Kdor je hotel doseči draginjsko doklado, kdor je hotel dobiti boljše mesto, ali vsaj svoje obdržati, se je moral izkazati z legitimacijo Slomškove zveze."⁴⁸

V liberalnem Učiteljskem tovarišu so veliko pisali o teh priboljških, s katerimi se niso strinjali. Ko so jim Slomškarji odgovarjali, so tudi sami priznali, da so bile doklade privilegij katoliških učiteljev: "Zakaj vpitje in neutemeljene obdolžitve? Kaj pa je storil deželni odbor? Dal je podporo tistim učiteljem in učiteljicam, ki so jo res zaslužili z vestnim in skrbnim učiteljevanjem, s hvalevredno vneto za krščansko vzgojo slovenske mladine."⁴⁹ Priboljške so opravičevali s tem, da je plača določena z zakonom za vse enako, podporo pa so delili le najbolj vrednim. Po njihovem mnenju učitelji, ki so prisegali na liberalne vrednote, sploh niso bili upravičeni do podpore, saj so imeli dovolj denarja, če so ga lahko porabili za časopise, ki so sramotili Slomškarje. Iz tabele, objavljene v spomenici Dejanja govore, je razvidno, da so sicer tudi drugi učitelji, ne le člani Slomškove zveze, dobivali doklado. Toda med tistimi, ki so jo dobili, je bila velika večina Slomškarjev. Poleg tega so ti dobili 20-25 odstotni priboljšek, medtem ko so se morali Neslomškarji zadovoljiti največkrat z 10 odstotno doklado.

Prikaz števila članov Slomškove zveze do 1. svetovne vojne. Razvidno je, da je začelo število članov Slomškove zveze strmo naraščati po letu 1908.

Draginjska doklada za vse učitelje (ki pa to, kot smo videli, sploh ni bila) je bila dovoljena v

kranjskem deželnem zboru decembra 1911, a se je izplačevanje doklad zavleklo, saj so Slomškarji večkrat poročali, da jih še niso dobili. Po trditvah Vodetove jih je deželni zbor začel izplačevati šele leta 1912.⁵⁰

V začetku leta 1914 so katoliško usmerjeni učitelji veliko razmišljali o načrtu novega šolskega zakona, ki je opredeljeval tudi učiteljske plače. Vojna je preprečila, da bi se stvari premaknile z mrtve točke, tako da so morali učitelji na regulacijo plač počakati še nekaj časa.

Pedagoške zahteve Slomškove zveze

Temeljna pedagoška zahteva Slomškove zveze je bila narodna in krščanska šola. Zagovarjali so svobodno šolo, a ne v istem smislu kot liberalno usmerjeni učitelji. Tem je po trditvah Slomškarjev svobodna šola pomenila šolo brez vere,⁵¹ Slomškova zveza pa se je zavzemala za šolo, ki bi izobrazila katoliške otroke v katoliškem duhu in v maternem jeziku. Po mnenju članov Slomškove zveze bi moralo imeti ljudstvo pravico soodločati o tem, kakšna naj bi bila šola, saj "vzdržuje ljudstvo s svojimi žulji šole in učiteljstvo".⁵² Predvsem ljudske šole bi se morale bolj ozirati na dejanske potrebe kmetijstva, so trdili. Zato so tudi želeli nerazdeljen dopoldanski pouk. Tako so lahko otroci popoldne pomagali doma na kmetiji. Verjetno ni potrebno posebej poudariti, da so se Slomškarji z zahtevo po dopoldanskem nerazdeljenem pouku še bolj približali kmečkemu prebivalstvu.

Z veljavnim šolskim zakonom niso bili zadovoljni, saj je bil sprejet v času, ko so bili na oblasti liberalci. Želeli so temeljito reformo šolstva. Ker ni bilo pričakovati, da bi se stvari spremenile v prid njihovih zahtev po verski šoli, so videli Slomškarji rešitev v ustanavljanju lastnih zasebnih katoliških šol. Ves čas so trdili, da ni njihov namen šola "poklerikaliti in z redovniki ali redovnicami izpodrinuti svetno učiteljstvo", kot so jih obtoževali Tovariši, "vendar so nam redovne šole zlasti v sedanjih časih, ko se skuša šolstvu popolnoma vzeti verski značaj, vzor dobrih šol".⁵³ V idejo po spremembi šole oziroma zakona iz leta 1869 so vključili tudi državne srednje šole, gimnazije in realke, kjer bi se morala vzgoja prav tako prepletati s krščanskimi načeli. Šola na verski osnovi so po njihovem mnenju lahko zahtevali, ker je šola last katoliške cerkve. Ta je bila po njihovih trditvah tista, ki je ustanovila šolo, kar bi ji morala priznati tudi svetovna zgodovina.

Pomemben dejavnik pri "pravi" vzgoji otrok je

⁵⁰ Vode, *Spol in upor*, str. 239.

⁵¹ SU, 1900, št. 18-19, str. 280.

⁵² SU, 1900, št. 18-19, str. 283.

⁵³ SU, 1900, št. 18-19, str. 285.

⁴⁸ Vode, *Spol in upor*, str. 239.

⁴⁹ SU, 1913, št. 2, str. 41.

bil tudi dom oziroma vzgoja staršev. Zgolj sodelovanje šole in cerkve ni dovolj, so trdili Slomškarji. Starši so morali odigrati pomembno vlogo in otroke tudi doma vzgajati v verskem duhu. A večkrat se je zgodilo ravno obratno, so trdili. Starši so uničevali spoštovanje otrok do učiteljev, ko so vpricho otrok o njih slabo govorili. Pri ideji o povezavi šole in družine so bile katoliško mislečim učiteljem vzor Slomškove besede: "Družina in šola sestrici sta dve, nobena brez druge hoditi ne sme!"⁵⁴

Maternemu jeziku so posvečali posebno pozornost, saj so nasprotovali nemščini, ki je bila pogosta v slovenskih šolah zlasti na Koroškem in Štajerskem. Slovenski otroci so hodili v nemške šole, kar je pomenilo, da so mladino ponemčevali. "Take krivice moramo tudi z verskega stališča obsojati kot rop naše lastnine."⁵⁵ Tudi po deželah, kjer je živela le slovenska manjšina, so želeli, da bi ustanovili javne ljudske šole s slovenskim učnim jezikom. Ker so nasprotovali predmetu nemškega jezika, je bila ideja Slomškarjev, da bi ga nadomestili z novim predmetom, ki bi ustrezal zahtevam in potrebam časa. Zatrjevali so, da je bilo to gospodarstvo za dečke in gospodinjstvo za deklice.

Ko so hoteli slovensko šolo v Št. Jakobu na Koroškem znova ponemčiti, so Slomškarji temu ostro nasprotovali. Nasprotniki slovenske šole so začeli zbirati slovenske podpise za nemško šolo: "Koroški rodoljubi, ne pustite, da bi triumfovali naši nasprotniki in kopali grob naši narodnosti."⁵⁶ Kljub njihovim zahtevam po slovenskem jeziku v šolah so se zavedali, da je bila v praksi stvar še vedno precej drugačna.

Za Slomškarje je bila idealna takšna šola, v kateri bi otroke učili "številstva", krščanstva, pisanja in "poštenih dejanj". Središče katoliške vzgoje v šoli bi moral biti verouk, ki bi ga poučevali kateheti.

Slomškarji se z odpravo ponavljalne šole niso strinjali. Ta je bila na Kranjskem uvedena leta 1874. Namenjena je bila otrokom, ki so izstopili iz šole, da so lahko pridobljeno znanje izpopolnili in utrdili. V ponavljalno šolo so po navedbah Slomškarjev hodili otroci le v zimskem času trikrat na teden po najmanj dve uri in sicer do izpolnjenega štirinajstega leta starosti. Višja šolska oblast je hotela ponavljalno šolo ukiniti, ker ni dosegala namena, zaradi katerega je bila ustanovljena. Deželni šolski svet je predlagal namesto ponavljalne šole novo rešitev: šolski pouk bi podaljšali v vsakdanji šoli, katero bi otroci obiskovali do trinajstega leta. Učitelji, združeni v Slomškovi zvezi, se s takšno rešitvijo niso strinjali. Predlagali so spremembo ponavljalne šole na preprostejši način. Vzrok za neuspeh je bil po njihovem mnenju v tem, da so ho-

dili vsi otroci (ne glede na znanje) skupaj v ponavljalno šolo. Na vprašanje, kdo naj ponavlja, so odgovorili: tisti, kdor kaj zna, torej učenci z boljšim učnim uspehom. "Nadaljevanje! – to bodi namen prevstrojeni ponavljalni šoli!"⁵⁷ Čez nekaj let so se pojavile težnje po ponavljalni šoli, ki bi kmečke otroke pripravila na vsakdanje življenje. Zato bi morali po trditvah Slomškarjev ves pouk prilagoditi "prihodnjemu poklicu kmečkih ponavljavcev. Sedanje ime ponavljavna šola naj se torej opusti in vpelje ime 'kmetijsko-nadaljevalna šola'."⁵⁸

Katoliško misleči učitelji so zavračali vzor francoske šole, ki so ga slavili liberalci. Francoski učenci so imeli po njihovem mnenju preveč prostih dni. Kot dokaz so navedli celo statistične podatke: 216 prostih in 149 šolskih dni. Posledica tega je bila, so trdili, da desetina francoskega prebivalstva ni znala ne brati ne pisati. "Naši jungovci in liberalci pa vendar ne jenjajo proslavljati francoskih šolskih razmer. Zakaj? Zato, ker so šole brezverske in ker se ob dolgih počitnicah prijetno živi."⁵⁹

Po mnenju Slomškarjev je bil velik problem tudi vzgoja srednješolcev. Ti so večinoma prebivali v mestih sami in so bili oddaljeni od staršev, zato so razmišljali, kdo bi jih lahko najuspešneje vzgajal. Rešitev so našli v Marijinih kongregacijah, ki so bile po srednjih šolah v Avstriji že zelo razširjene: "Kongregacije so neprecenljiva korist za domovino in celo človeštvo. Za domovino, ker ji odgajajo

Fran Jaklič, v letih 1900-1918 predsednik Slomškove zveze

⁵⁴ SU, 1901, št. 19, str. 288.

⁵⁵ SU, 1900, št. 18-19, str. 286.

⁵⁶ SU, 1901, št. 3, str. 43.

⁵⁷ SU, 1900, št. 23, str. 359.

⁵⁸ SU, 1909, št. 5, str. 101.

⁵⁹ SU, 1900, št. 17, str. 274.

mladeniče čvrste volje in zdravega telesa; za človeško družbo pa, ker od svojih udov zahtevajo, da svoje dijaške dolžnosti ne samo površno, marveč kolikor mogoče izvrstno opravljajo.⁶⁰

Upoštevali so, kaj so zapisali Slomškarji v Slovenskem učitelju in Tovariši v Učiteljskem tovarišu, bi lahko trdila, da so se o glavnih pedagoških vprašanjih strinjali. Tovariši so npr. zapisali, da želijo razviti sposobnosti otroka, znižati število učencev v razredu, poučevati v maternem jeziku, ustanoviti šole za slaboumne, se zavzemali za boljšo izobrazbo učiteljev, boljše plače. Imeli so sicer nekaj naprednejših idej kot Slomškarji, a najpomembnejši vzrok, zaradi katerega so (p)ostali učitelji razdeljeni, je bilo stališče o ločitvi šole in cerkve. Vsak tabor učiteljev je pač zavzemal stališče stranke, s katero so simpatizirali.

Jasno je, da za člane Slomškove zveze v njihovi idealni, t.j. verski šoli ni mogel poučevati "brezverski" učitelj. Tako kot za šolo je tudi za učitelja veljalo, da je bil pravi le tisti, ki je bil veren in je prisegal na katoliško vzgojo. Ker so torej hoteli narodno in krščansko vzgojo slovenskega naroda, "je treba, da so vzgojitelji in učitelji slovenskega ljudstva krščansko misleči možje. Katoličani ne samo po imenu, ampak tudi po svojem prepričanju in dejanju."⁶¹ Pravi katoliški učitelj je bil po njihovem mnenju "učitelj, ki je katoličan v srcu, mišljenju in delovanju; ki ima pogum, da pred vsem svetom priznava svoje versko prepričanje."⁶² Vera jim je bila vir, iz katerega je učitelj črpal energijo za utrudljivo delo. Ker so bili katoliško misleči učitelji pogosto tarča posmehovanja in zaničevanja liberalnih kolegov, je bila ideja Slomškove zveze tudi ta, da bodo združeni branili svoje somišljenike – učitelje pred napadi nasprotnikov. Kot "ljudski" učitelji so se morali člani Slomškove zveze angažirati tudi zunaj šole, iti med ljudstvo in spoznati njihove navade, razvade, strasti, mišljenje. Na ta način so se hoteli še bolj približati ljudem. Slomškarji so svoje somišljenike v Slovenskem učitelju nagovarjali, da si bodo pridobili popularnost, če bodo tudi "sami možje ljudstva".⁶³ Trdili so, da je ljudstvo počasi spoznalo škodljivost liberalizma.

"Vsak učitelj mora biti tudi vzgojitelj,"⁶⁴ je svetovala Slomškova zveza svojim članom. Kakšna je dobra vzgoja, je lahko spoznal le tisti, ki je priznaval cerkev, sveto vero. Za katoliške učitelje je bila edina prava in resnična verska vzgoja, vse druge so označili kot polovičarske, nezanesljive, neuspešne. Takšne pa so bile, ker niso upoštevale

božje pomoči, so trdili. Učitelj, ki je bil vdan neveri, materializmu ali darvinizmu, ni videl v učencih nič drugega kot neke vrste živali ali skupino neštetih atomov, sebe pa zgolj kot delavca. Za Slomškarja pa je bil otrok "dragocena podoba božja", ki ga je bilo potrebno vzgojiti za posestnika nebeškega kraljestva.⁶⁵ Neveren učitelj je vzgajal za čas, minljivost, so trdili, veren krščanski učitelj pa za čas in neminljivo večnost. Zavrnil so ugovore, da je bila krščanska vzgoja večkrat neuspešna. To naj bi bile nesrečne okoliščine, zlasti satansko pohujšanje v najrazličnejših oblikah, ki je podrlo vse, kar je zgradila "najboljša vzgoja", torej po njihovem mnenju katoliška.

Zavrnilo so tudi očitke Tovarišev, da želijo učitelja podrediti duhovniku. Po besedah Slomškarjev niti ni bilo res, da so to od njih zahtevali škofje. Ti so zahtevali le "garancijo, da se katoliški otroci podučujejo v katoliškem duhu".⁶⁶

Člani Slomškove zveze se niso strinjali s tem, da so nadzorniki tajno ocenjevali in nadzirali učiteljevo delo. Hoteli so, da bi bila nadzornikova kvalifikacija učitelja javna. Učitelj je po njihovem mnenju moral vedeti, "kakšen red je zaslužil".⁶⁷ Tudi disciplinarne preiskave bi po njihovem mnenju morale biti javne, saj so bile razmere nevezdržne. Učitelj je po navedbah Slomškarjev dobil ovadbo ali povod preiskave kar z naročilom, da se opraviči. Katoliški učitelji so želeli, da bi lahko imel učitelj v primeru disciplinske preiskave vpogled v vse dopise, ki so bili povezani s preiskavo. Poleg vseh teh "tajnosti" pa je bila skrivnostna še počasnost razsojanja, so dodali. O tem, ali gre za kaznivo dejanje, so trdili katoliški učitelji, bi lahko deželni šolski svet razsodil v 14 dneh oziroma v enem mesecu. Razpravo so zaključili: "Proč s tajnimi kvalifikacijami in tajnostnim postopanjem ob disciplinarnih preiskavah."⁶⁸ Krivdo za to so spet pripisali nasprotnemu taboru učiteljev.

Nadzorniški sistem, ki je vladal, so označili kot policijski sistem in tudi Ivan Šušteršič je obsodil "pristransko" nadzorništvo. Kot dokaz, da so se krivice katoliško mislečim učiteljem res dogajale, je navedel zgodbo ravnatelja meščanske šole v Krškem. Po 27-ih letih ravnateljstva je bil leta 1900 nadziran, na podlagi tega pa je dobil obvestilo, da mora v pokoj. Po pritožbi mu je deželni šolski svet moral razložiti takšno odločitev: "In ti razlogi, gospoda moja, kažejo ravnatelja v tako čudni luči, da moram reči, da je kvalifikacija, katera se mu je dala, objektivno neresnična. Če bi se bilo dotično poročilo, na katerem stoji odločba deželnega šolskega sveta, omejilo na nekatere stvari, bi bil mo-

60 SU, 1913, št. 4, str. 81.

61 SU, 1899, št. 1, str. 2.

62 SU, 1913, št. 9, str. 202.

63 SU, 1902, št. 6, str. 85.

64 SU, 1899, št. 1, str. 7.

65 SU, 1901, št. 7, str. 103.

66 SU, 1900, št. 18-19, str. 279.

67 SU, 1903, št. 21, str. 313.

68 SU, 1903, št. 21, str. 314.

rebiti mogoč kak dvom vsaj, da je vendarle kaj resnice v dotični kvalifikaciji. Ali, gospoda moja, pomisliti je treba, da v tistih razlogih stoji na primer to, da učitelj Lapajne ne zna slovenski.⁶⁹ Vse skupaj niti ne bi bilo smešno, če omenjeni ravnatelj ne bi bil tudi slovenski pisatelj, ki je po Šušteršičevih navajanjih pisal pravilno slovenščino.

Prav tako Slomškarjem ni bilo všeč "nastavljanje" učiteljev na ljudskih šolah na osnovi deželnega zakona iz leta 1873. Trdili so, da šolski uradi omenjenega zakona niso spoštovali in so prijetnejše službe oddajali brez razpisa oziroma – kot so dejali Slomškarji – šlo je za "oddajanje služb pod roko".⁷⁰

Slomškova zveza med prvo svetovno vojno

Smrt prestolonaslednika Franca Ferdinanda je bila za Slomškovo zvezo velik udarec, saj se je ta javno zavzel za katoliško šolo in postal pokrovitelj katoliškega šolskega društva na Dunaju. Razmišljali so, kako bi se tudi oni "maščevali" za njegovo smrt: "Slovensko katoliško učiteljstvo hoče maščevati umor rajnega prestolonaslednika s podvojenim delom na vzgojnem polju. Pospešiti in poglobiti hočemo versko vzgojo ter z besedo in dejanjem zastavljati pot svobodomiselnemu rvanju. Slovensko mladino hočemo in moramo obvarovati strupenih vplivov brezvestnih zapeljivcev. V tem podvojenem delu bodi naša osveta!"⁷¹

Slomškarji so zagovarjali cesarjevo dejanje, saj ta po njihovem mnenju ni imel drugega izhoda, kot da je začel vojno. Brezizhoden položaj je po trditvah Slomškarjev povzročila tudi srbska vlada, ki naj bi imela "celo pri umoru svoje krvave prste zraven".⁷² Iz izjav je bilo jasno vidno, da je bila Slomškova zveza še vedno pod vplivom Šušteršiča. Tako kot on so tudi Slomškarji obsojali Srbe. Poleg srbske vlade so Slomškarji obtožili tudi rusko vojno stranko, ki se je postavila na stran "morilcev".

Z odobravanjem so pisali o složni enotnosti vseh avstrijskih narodov, saj so se po njihovih trditvah fantje in možje vriskajoč odzvali klicu vojne. Kako tudi ne, saj so trdili, da je vojna božja šiba, in da jih je Bog kaznoval, ker se niso dovolj posvečali duhovnemu življenju. Zato so opravičevali vojno, češ da je to tudi preizkušnja s strani Boga. Tudi po dveh letih vojne so še vedno trdili, da vojna ne rodi zgolj zla, temveč ima tudi dobre posledice: "Marsikateri mož bo spoznal svoje slabosti in postal bo dober, moralen."⁷³

A priznali so, da je vojna povzročila tudi

ogromno gorja. Prenehali so pridigati o "božji šibi" in upali, da se bo pobijanje kmalu končalo. O pomembnih političnih dogodkih (npr. o jugoslovanskem združevanju), ki so že leta 1917 razburkali Slovence, Slomškarji niso poročali. So pa leta 1916 poročali o novem predsedniku na Kranjskem – Henriku Attems, ki ga je Slomškova zveza pozdravila z besedami: "Dovolite, da se Vam v imenu krščansko mislečega učiteljstva, zbranega v 'Slomškovi zvezi', najvdaneje poklonimo in Vas najiskreneje pozdravimo kot svojega deželnega predsednika, zastopnika našega premilega cesarja v naši lepi domovini."⁷⁴ Najbolj ponosni so bili Slomškarji na to, da je tudi grof Attems poudaril, da sta vera in verska vzgoja zelo pomembni.

Še vedno so se torej oklepali idej izpred desetletja. Za Slomškarje je bilo glavno le, da so mladino lahko vzgajali v verskem duhu. Možno je tudi, da se zaradi cenzure niso hoteli izpostavljati in pisati o "spornih" stvareh. Politični dogodki pa prav gotovo niso šli mimo njih neopaženo. Smrt cesarja Franca Jožefa I. je bila za Slomškarje velika izguba, saj je, kot so poudarili, gojil dobre odnose s poglavarjem katoliške cerkve. Naslednika cesarja Karla I. so označili kot "kneza miru", saj je po njihovih trditvah decembra 1916 sovražniku ponudil mir.

Od političnega dogajanja so se, kot sem že poudarila, nekako "izolirali". Šele ko je bila združenje jugoslovanskih narodov tik pred vrati, so se prilagodili novim razmeram: "Moramo reči, da se zunanji poraz ne sme meriti zgolj po tragičnem videzu."⁷⁵ To je bilo vse, kar so zapisali o porazu Avstro-Ogrske v vojni. Bolj so bili usmerjeni v prihodnost: "Mi pa ne glejmo nazaj, na prestano, marveč ozirajmo se na zarjo boljše bodočnosti, ki nam naznanja blagodejni mir, obenem pa težko pričakovano rešitev iz stoletnega hlapčevstva. Kar smo včasih smatrali za mladostne sanje, se poraja med nami kot dejstvo: draga mati Slavija prihaja."⁷⁶

Delovanje Slomškove zveze v letih 1914-1918 so najbolje opisali kar oni sami: "Le še toliko življenja na zunaj, da je kazala, da ni še umrla."⁷⁷ Društveno življenje je skorajda zamrlo. Kajti kmalu po začetku vojne so lahko bralci Slovenskega učitelja prebrali kratek in jedrnat odgovor na vprašanje, kako je z delovanjem Slomškove zveze: "Vojska je."⁷⁸

Kljub temu, da so skoraj vsa društva v vojnem času prenehala delovati, so kateheti nadaljevali z delom. Vsako leto so se redno sestajali, o čemer so Slomškarji redno obveščali svoje člane. Očitno je, da so "vse karte" stavili na katehete. Pričakovali so, da bodo v kritičnih trenutkih, ko je bilo veliko

⁶⁹ SU, 1905, št. 11, str. 241.

⁷⁰ SU, 1904, št. 9, str. 193.

⁷¹ SU, 1914, št. 7-8, str. 137.

⁷² SU, 1914, št. 9, str. 185.

⁷³ SU, 1916, št. 4, str. 83.

⁷⁴ SU, 1916, št. 6, str. 136.

⁷⁵ SU, 1918, št. 11, str. 217.

⁷⁶ SU, 1918, št. 11, str. 217.

⁷⁷ SU, 1925, št. 9, str. 134.

⁷⁸ SU, 1915, št. 7-8, str. 179.

učiteljev poklicanih v vojsko, kateheti tisti, ki bodo potiskali v ospredje verski pouk. Po mnenju Milana Divjaka jim je to tudi uspelo. Zatrjuje namreč, da so bili ravno kateheti tisti, ki so bili med vojno izjemno aktivni in so "vojne tegobe izkoristili za vsiljevanje verskih vaj".⁷⁹

Med vojno Slomškova zveza ni imela občnih zborov niti velikih srečanj. Sestajali so se le posamezni odbori, centralni odbor Slomškove zveze pa se je do septembra 1918 sestal zgolj šestkrat. Vsebinsko pogovorov so bile vedno doklade.

Malo pred koncem vojne je urednik Slovenskega učitelja kljub vojni sklical občni zbor. Vzrok za to naj bi bile obtožbe, da je on tisti, ki zavira delovanje Slomškove zveze. Nekaj članov je prišlo, a so se odločili, da občni zbor prestavijo na primernejši čas. Slomškarji niso poročali, da bi zaradi vojne primanjkovalo učiteljev, saj so jih nadomeščali drugi učitelji. Z njimi pa so, trdi Divjak, Slomškarji lažje delali: "Ta 'nadomestek' so bili starejši, cerkvi poslušni in vdani učitelji in zlasti učiteljice, ki prej niso dobili zaposlitve ali pa so bili že upokojeni. Z enimi in drugimi je bilo veliko lažje 'delati', niso mislili s svojo glavo, niso odklanjali orglanja, verskih vaj in podobno."⁸⁰

Predele je Slomškova zveza začela "normalno" delovati, je bil 2. oktobra 1918 sklican sestanek centralnega odbora. Po 18-ih letih je predsednikovanje opustil Fran Jaklič. Ta odločitev je bila malce nenavadna, saj je bil ravno on "gonilna sila" društva. Kljub temu, da Slomškarji te odločitve niso pojasnjevali, je verjetno "potonil" skupaj s Šušteršičem, saj je bil na njegovi strani. To lahko sklepamo tudi iz Erjavčeve trditve, da se je Jaklič pridružil Šušteršiču, ko je ta iz užaljenosti, ker so kranjski poslanci na volitvah delegatov v parlament izvolili Korošca in ne njega, naznanil svoj izstop iz kluba.⁸¹ Novi predsednik Slomškove zveze je postal Ivan Štrukelj.

Slovenski učitelj je kljub vojni še vedno izhajal. Njegova urednika sta bila do leta 1918 še vedno Anton Čadež in Fran Jaklič, v zadnjem letu vojne pa je bil Čadež edini urednik. Vsebinsko časnikar se med vojno ni bistveno spremenila; izjema je bila številka, v kateri so poročali o atentatu in je bila skorajda v celoti posvečena temu dogodku. V rubriki učiteljski vestnik so obveščali, kateri učitelji so odšli v vojno, kateri so umrli, kdo je bil ranjen, kdo se je vrnil, katere šole so delovale. Včasih so objavili tudi pisma učiteljev v ujetništvu. Glavne razprave v Slovenskem učitelju so se še vedno vrtele okrog pedagoških vprašanj. Polemik z liberalci niso objavljali. Sporočili so, da bo Slovenski

učitelj redno izhajal, "dočim so drugi podobni listi kratkomalo utihnili in prenehali".⁸²

Leta 1917 je uredništvo prvič sporočilo, da ima denarne težave pri izdajanju Slovenskega učitelja. Obveščali so naročnike, da se je podražil papir, prav tako tudi tisk. Zato so leta 1918 podražili list za krono. "Komaj bi bilo, da bi dvignili naročilo za 2 kroni, kajti tiskarski vodja nam je napravil tak proračun, da nas mrzta stresa."⁸³

Nizke plače in draginjske podpore so burile učiteljske duhove tudi med vojno. Draginja je bila vse večja, deželni odborniki pa so dali enkratno podporo le deželnim uradnikom in uslužbencem. Učitelji je po trditvah Slomškarjev niso bili deležni, niti niso bili deležni z letom 1915 pričakovane regulacije plač. Upanje na delno pomoč je bilo po njihovem upravičeno, saj so bili še vedno slabše plačani kot deželni uradniki. Po trditvah Slomškarjev njihov klic na pomoč ni naletel na gluha ušesa: "Deželni odbor kranjski se je odločil, da velikodušno priskoči na pomoč tudi učiteljstvu. Dovoljene podpore bodo deležni vsi dejansko svoj poklic v šoli izvršujoči učitelji (učiteljice) in družine v vojni službi se nahajajočih oženjenih učiteljev."⁸⁴ Korak naprej je po trditvah Slomškarjev deželni odbor storil avgusta 1915, ko je sklenil, da bodo enotne 25% draginjske doklade deležni vsi službujoči učitelji na Kranjskem. A šlo naj ne bi za nič drugega kot za nadaljevanje izstradalne politike, saj se je po trditvah Bergantove "izstradalna politika nadaljevala še vse razdobje prve svetovne vojne."⁸⁵ To je seveda pomenilo, da podpor spet niso dobili vsi učitelji.

Kranjski učitelji so še večkrat zaprosili za enkratno denarno pomoč. Že oktobra 1915 so poslali delegacijo k Ivanu Šušteršiču, ki jim je tudi tokrat obljubil doklade. Ker so bili tudi spomladi leta 1916 deležni denarne podpore, so se zahvalili glavarju v Slovenskem učitelju: "Naj bo na tem mestu v imenu 'Slomškove zveze' izrečena deželnemu odboru za naklonjenost iskrena zahvala."⁸⁶ Slomškarji so, kljub temu da je njegova moč počasi usihala, še vedno častili Šušteršiča. Ker je bila draginja vedno večja, primanjkovalo je tudi nekaterih živil, se je Slomškova zveza marca 1917 obrnila na kranjski deželni odbor s prošnjo, da bi učiteljstvu po znižani ceni priskrbeli slanino: "Ob suhem nezabeljenem krompirju in kisli repi učitelj nima moči, da bi mogel uspešno zmagovati naporno delo v šoli."⁸⁷ Tudi tej prošnji je deželni odbor ugodil.

⁸² SU, 1915, št. 12, str. 280.

⁸³ SU, 1917, št. 12, str. 260.

⁸⁴ SU, 1915, št. 5, str. 116.

⁸⁵ Bergant, *Poizkus reforme šolstva pri Slovencih*, str. 8.

⁸⁶ SU, 1916, št. 3, str. 65.

⁸⁷ SU, 1917, št. 4, str. 91.

⁷⁹ Divjak, *Šola, morala, cerkev na Slovenskem*, str. 228.

⁸⁰ Divjak, *Šola, morala, cerkev na Slovenskem*, str. 222.

⁸¹ Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, str. 273.

Dr. Ivan Šušteršič, politična zaslonba Slomškarjev do konca prve svetovne vojne (Janko Pleterski: Dr. Ivan Šušteršič 1863-1925. Ljubljana 1998, str. 4)

Skratka, najrazličnejše pomoči s strani deželnega odbora so bili učitelji na Kranjskem deležni vse do leta 1918. Tedaj so ukinili vojno-draginjske doklade in uvedli drugačno obliko pomoči učiteljem: državno-deželne doklade. A na to pomoč so učitelji čakali kar nekaj časa. Po navajanjih Slomškarjev so jih začeli izplačevati šele oktobra 1918, torej tik pred koncem vojne.

Slomškarji so poročali, da so se ob začetku vojne v časopisju začele razprave o tem, ali bo šola zaradi vojne zaprla svoja vrata. Kot odgovor nanje je tedanji minister za pouk in bogočastje Hussarek izdal odredbo, ki je določala, da se kljub vojnemu stanju začne redni pouk na vseh avstrijskih šolah, kjer je to mogoče. Poleg tega je naročil, da je potrebno mladino seznaniti z velikim pomenom svetovne vojne. "Poudarja naj se osobito, kako je sedanji vojni čas združil vse avstrijske narode v složno in edinstveno navdušenje za domovino."⁸⁸ S tem naj bi učitelji vzdrževali naklonjenost otrok do Avstro-Ogrske.

Slomškarji so odobravali Hussarekovo odredbo, saj so trdili, da je bil ravno v tistih dneh pouk najbolj pomemben. Tudi šola jim je predstavljala bojišče, "kjer učiteljstvo z orožjem uma zatira in

pobija negodne izrastke slabega nagnjenja, otroške slabosti, mladinske zablode".⁸⁹ Po mnenju Slomškarjev je bilo izjemno pomembno, da je učitelj ob pripovedovanju o vojni našel pravo mero, saj je mnogo otrok izgubilo očete in brate: "Učitelj naj bo mirovni angel, ki zna vlivati olje tolažbe v srca že itak zbeganih otrok, če ničesar ne čujejo o dragem ateuju z bojišča, ali če so že morda sirote po izgubljenem očetu."⁹⁰ Kljub temu naj bi tudi otroci spoznali, da je vojska "šiba božja", ki jim bo koristila.

Poleg učitelja je po mnenju članov Slomškove zveze imel tudi katehet zelo pomembno nalogo. Predvsem naj bi bil v pomoč materam, ki so izgubile može in so zato morale same skrbeti za vzgojo otrok. Njegova naloga je bila otroke spodbujati k molitvi za vojake, za mir. Vendar pa niso bili le kateheti tisti, ki so morali biti pozorni na vzgojo otrok. Slomškarji so trdili, da mora biti učiteljica vzor skromnosti, kar je pomenilo, da je morala nositi čimbolj preprosto obleko: "Nobenega okraska, nobenega oblačila ne, ki ne bi moglo obstati pred sodbo preprostosti in dostojnosti."⁹¹ Vsi v šoli – od katehetov do učiteljev in učiteljic – bi po mnenju katoliško usmerjenih učiteljev morali težiti k temu, da bi pomagali materam, ki so izgubile može in so morale same skrbeti za vzgojo otrok.

Že omenjeni Hussarekov odlok je določal tudi, da je potrebno zaradi vojne v šolah več pozornosti nameniti telesni vzgoji. Otroci so morali biti v dobrem fizičnem stanju, s čimer so se strinjali tudi člani Slomškove zveze. Vendar pa so svarili, da vzgoja za vojaško pripravljenost zahteva več kot le telesno kondicijo. Potrebna je tudi moralna trdnost, poštenost in predvsem verovanje v boga oziroma versko-nravna vzgoja.

Po trditvah Slomškarjev so se kmalu pokazali tudi negativni vplivi vojne na mladino. Ker zaradi vojne vse šole niso bile odprte, so trdili, da so bili otroci vedno bolj podivjani in surovi.⁹² Slomškarji so videli svoje poslanstvo v tem, da bi v vojnem času pomagali pri vzgoji mladine in jo spet popeljali na božjo pot.

Slomškova zveza po prevratu leta 1918

Člani Slomškove zveze so 1. december 1918 označili kot zgodovinski dan. Še med vojno so se izolirali od jugoslovanskega vprašanja, četudi je bil prav "njihov" človek, Anton Korošec, eden najbolj zaslužnih, da so se Slovenci ocepili od Avstrije in se združili s Hrvati in Srbi. Z Državo SHS, so razmišljali Slomškarji, se je začela nova doba, kjer bo morala biti tudi Slomškova zveza "na straži":

⁸⁹ SU, 1915, št. 1, str. 23.

⁹⁰ SU, 1915, št. 1, str. 8.

⁹¹ SU, 1914, št. 10, str. 217.

⁹² SU, 1916, št. 2, str. 28.

⁸⁸ SU, 1914, št. 10, str. 238.

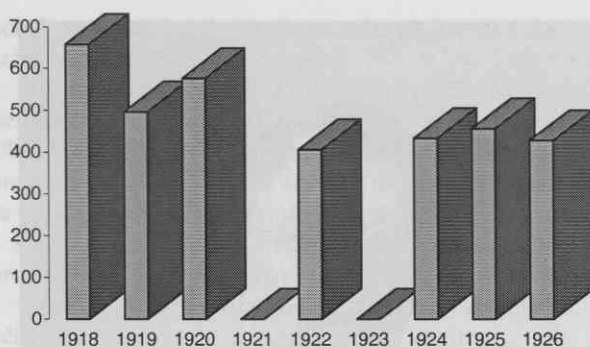
"Učiteljsko vprašanje, šolska reforma, gmotno stanje jugoslovanskega učiteljstva, to in še marsikaj bo dalo misliti nam."⁹³ Nastanek Kraljevine SHS so sprejeli z odobravanjem. Naloga učiteljev je bila pojasniti zgodovinski dogodek združitve treh narodov, so poročali Slomškarji. Tako kot so v prejšnji državi prisegli zvestobo avstrijski vladarski družini, so to storili tudi tokrat. Pozdravili so prve ministre Slovenije.

Toda optimizem katoliško usmerjenih učiteljev se je počasi razblinjal. Že leta 1919 so pojasnjevali, da so spoznali, da življenje v novi državi ne bo popolnoma preprosto, saj so se združili trije narodi, katerih zgodovina, kultura in jezik so različni. Zato naj bi politično združenje Slovencev, Hrvatov in Srbov zahtevalo novo kulturno usmeritev. Razmišljali so, da bi bilo potrebno različnost narodov "strniti v harmonično celoto", a hkrati ustvariti enoto v različnosti, kot so se izrazili. Katoliško usmerjeni učitelji so se nagibali k avtonomiji posameznih narodov. Tako kot tudi "njihova" stranka SLS. Na Ivana Šušteršiča so Slomškarji kar pozabili, le ob njegovi smrti so mu posvetili kratek članek v Slovenskem učitelju. Večkrat pa so omenjali Kreka in Korošca, nova prvaka Slovenske ljudske stranke.

Kmalu po koncu vojne je imela Slomškova zveza prvi občni zbor po letu 1913. Zborovali so 21. novembra 1918, torej še pred ustanovitvijo Kraljevine SHS. Udeležba je bila slaba, kar so Slomškarji pripisali slabim prometnim povezavam. Občni zbor je bil slavnosten, v znamenju odobravanja nove države: "Danes zborujemo prvič v domači državi – oproščeni germanskih vezi – tedaj v jugoslovanskem duhu edinstva in bratstva /.../. Z ustanovitvijo lastne države pa smo postali svobodnejši in to svobodo hočemo uveljavljati na braniku za svoj stan, za versko-narodno šolo, za krščansko ljudstvo in naš dom jugoslovanski."⁹⁴

Vsakoletna zborovanja Slomškarjev so jasno pokazala, da so še vedno trdno vztrajali pri "starih" idejah, še vedno so želeli versko šolo. Niso se zadovoljili zgolj z veroukom kot učnim predmetom, pač pa so hoteli, da bi bil ves pouk prežet s katoliškimi idejami. In če je bilo to v prejšnji državi vsaj teoretično mogoče, se je v Jugoslaviji pojavila nova težava, ki je izključevala takšno možnost. Vsi narodi namreč niso bili rimskokatoliški.

Še med vojno je število članov Slomškove zveze naraščalo, po vojni pa se je stvar obrnila na glavo. Ker ni bilo več doklad, so se "kupljeni" učitelji vrnili v Zavezo in je število učiteljev Slomškove zveze močno upadlo. Slomškarji so bili še vedno odvisni od "njihove" stranke, toda njen vpliv se je po vojni zmanjšal, posledično pa je na veljavi izgubila tudi Slomškova zveza.

Število članov Slomškove zveze v obdobju 1918-1926. V novi državi – po ukinitvi doklad za Slomškarje – so "kupljeni" učitelji odšli nazaj v liberalni tabor. Iz grafikona se vidi upad članstva.

Spet se je izkazalo, da so bili Slomškarjem bližje pripadniki drugih narodov, ki so bili rimsko-katoliške veroizpovedi, kot pa slovenski liberalci oziroma demokrati. Povezovali so se predvsem s hrvaškimi katoliki in z njimi tudi tesno sodelovali.

Za obdobje po vojni je značilno, da ni bilo neke prelomnice, tako kot pred vojno npr. leto 1908, ko so Slomškarji začeli svojo pot k zmagi. Ker je v državi prevladovalo nekakšno "kaotično" stanje na področju šolstva, se nobeno od učiteljskih društev ni moglo povzpeti do popolne prevlade. Liberalno učiteljsko društvo je bilo sicer v prednosti, saj je združevalo večji del jugoslovanskih učiteljev. A o tem, katero učiteljsko društvo je bilo na "vodilnem" položaju, je tudi tokrat odločala politika. Ker pa so se vlade menjavale izjemno hitro, nobenemu društvu ni uspelo za daljši čas ohraniti prevlade. Vzpon Slomškarjev je bil povezan predvsem s tem, ali je Anton Korošec sodeloval v vladi ali ne.

Že na prvem povojnem občnem zboru so člani Slomškove zveze razmišljali o spremembi pravil društva. Nova pravila naj bi temeljila "na najširši demokratični podlagi".⁹⁵ K njihovi spremembi so se Slomškarji nagibali zato, ker so pričakovali, da bosta obe učiteljski društvi ustanovili skupno stanovsko organizacijo. Zato so oblikovali organizacijski odsek, katerega naloga je bila spremeniti pravila. Ena od idej je bila, da bi Slomškova zveza postala zveza učiteljskih društev (zveza jugoslovanskih krščanskih društev), podružnice pa naj bi preoblikovali v posamezna društva. Glavna sprememba pa naj bi bila preoblikovanje Slomškove zveze v izključno kulturno društvo. Tako naj bi bil namen Slomškove zveze po novem: "Zveza jugoslovanskih krščanskih učiteljskih društev" je zveza učiteljskih društev, kojih namen je podpirati nravno-verske, pedagoške in narodne smotre šole temeljem krščanskih načel

⁹³ SU, 1918, št. 11, str. 236.

⁹⁴ SU, 1918, št. 12, str. 242.

⁹⁵ SU, 1919, št. 1, str. 24.

in širiti na tej podlagi kulturo med ljudstvom (ter zastopati materijelne stanovske interese učiteljstva). Politični smotri so izključeni.⁹⁶

K besedilu so v oklepaju dodali pripombo – "dokler se ne ustanovi skupna stanovska organizacija". Če primerjamo predlagano spremembo o namenu Slomškove zveze z njenim namenom ob ustanovitvi, lahko vidimo, da so spremenili tudi določene besede – npr. namesto "katoliških" načel – "krščanskih" (torej tudi pravoslavni), namesto "patriotske" smotre – "narodne". Precej razprav se je vnelo tudi o imenu njihovega glasila. Pojavila se je ideja, da bi se imenoval Jugoslovanski učitelj, a je ostalo pri Slovenskem učitelju, glasilo jugoslovanskih krščanskih učiteljev.

Idejo o spremembi pravil so brez pojasnila za nekaj časa postavili v kot. Znova so o njej začeli razmišljati leta 1923. Takrat so na izrednem občnem zboru na katoliškem shodu sprejeli nova pravila, ki jih je pripravljala odsek pod vodstvom Rudolfa Wagnerja. Oblast jih je potrdila 8. novembra 1923. Kljub obljubi, da jih bodo objavili v Slovenskem učitelju, se to ni zgodilo.

Tako kot med vojno so se tudi v povojnem času Slomškarji od političnega dogajanja distancirali in o njem v svojem glasilu niso pisali. Tako npr. iz Slovenskega učitelja ne zveemo ničesar o političnem dogajanju v Državi SHS in Kraljevini SHS in le občasno se je pojavil kakšen članek na to temo. Tako so npr. ob koncu leta 1920 protestirali, ker je prosvetno ministrstvo v Beogradu razveljavilo nekatera imenovanja okrajnih šolskih nadzornikov, ki so jih imenovali v poverjeništvu za uk in bogočastje v Ljubljani, in to kljub temu, da je bila deželna vlada v Ljubljani po njihovem mnenju edina oblast, ki je imela pravico opraviti začasna imenovanja: "Centralna uprava v Belgradu si je to pravico samovoljno prilastila potom strankarskega mešetarjenja."⁹⁷ Dodali so: "Tako ubijajo avtoriteto šolskih oblasti v Jugoslaviji, kjer cvete strankarstvo, protekcionizem in brezpravnost. Naše ljudi bodri zavest, da je vsakega nasilja nekoč konec."⁹⁸ Tovariši so pojasnili seveda svojo različico dogodkov o nameščanjih nadzornikov.

Slovenski učitelj je bil ob koncu vojne še vedno glasilo krščanskih učiteljev in katehetskega društva. Ob koncu devetnajstega letnika pa je Katehetsko društvo objavilo, da so izstopili iz lista. Tako so z letom 1919 Slovenskega učitelja urejevali učitelji iz Slomškove zveze sami.

Po vojni so začeli slovenski učitelji razmišljati o skupni stanovski organizaciji vseh učiteljev. Kot so poročali v Slovenskem učitelju, so na predlog Slomškove zveze tri učiteljske organizacije – Zaveza avs-

triskih jugoslovanskih učiteljskih društev, Slomškova zveza ter Društvo slovenskih učiteljic – ustanovile Učiteljski svet. To naj bi bil vrhovni organ vsega slovenskega učiteljstva, kjer bi razpravljali o stanovskih vprašanjih in ki bi varoval učiteljstvo pred korupcijami in krivicami. A to je bil le posve-tovalni organ in ni imel izvršilnih pravic. V vodstvu Učiteljskega sveta so bili: član Zaveze Petrič kot predsednik, podpredsednica je bila Vita Zupančič iz Društva slovenskih učiteljic, tajnik pa je bil član Slomškove zveze Anton Dragan. Sprva je kazalo, da bo Učiteljski svet 'zaživel'. Ko so npr. Slomškarji leta 1919 predlagali, naj vložijo protest pri Višjem šolskem svetu, ker se jim je zdelo neprimerno, da je ljudskošolska mladina lahko pristopila k telovad-nima društvoma Orel in Sokol, so jih v tem podprli tudi Tovariši. Protest sicer ni padel na plodna tla, a kaže, da so bili učitelji vsaj na začetku složni. Kmalu pa so se zopet pojavila trenja med liberalno in krščansko mislečimi učitelji, zato Učiteljski svet ni mogel delovati tako, kot so si zamislili, in je prenehal z delom. Krivdo so Slomškarji pripisali predsedniku, češ da je prenehal sklicevati seje, Tovariši pa so seveda obratno trdili, da so Slomškarji onemogočili delo Učiteljskega sveta: "A že po nekaterih sejah so prišli naši člani do prepričanja, da Slomškova Zveza ne smatra te institucije resnim. Informirali so se sicer o naših namerah, sklepov se pa niso držali."⁹⁹

Maja 1919 so v Slovenskem učitelju prvič zapisali idejo o skupni, strogo strokovni organizaciji vsega slovenskega učiteljstva: "Za vse jugoslovansko učiteljstvo pa se ustanovi lahko skupna enotna stanovska organizacija. Dela bi imela obilo: razna stanovska in splošno šolsko-politična vprašanja, gospodarsko se moramo osamosvojiti in združiti", je razmišljal Slomškar Rudolf Pečjak, ter dodal, da je jasno, "da se mora združiti najpreje slovensko učiteljstvo v enotno organizacijo in šele potem pojdimo iskat uspešnega stika s Hrvati in Srbi".¹⁰⁰ Slomškarji so zatrjevali, da je učiteljstvo po večletnih preizkušnjah spoznalo, da tako ne more naprej. Podobno so po njihovih trditvah razmišljali tudi liberalno misleči učitelji. Zato so Slomškarji sprejeli naslednjo resolucijo: "Zahtevamo, naj se združi takoj vse učiteljstvo v Sloveniji v eno samo strogo strokovno organizacijo, ki pa mu naj pusti v kulturnih vprašanjih popolno svobodo, tudi svobodo združevanja v posebne samo kulturne učiteljske organizacije. Ta učiteljska stanovska organizacija naj se čimprej razširi po vsej Jugoslaviji."¹⁰¹

Da je bila ideja o skupni stanovski organizaciji težnja obeh nasprotno politično usmerjenih učiteljskih društev, trdi tudi Ervin Dolenc: "Po vseh

⁹⁶ SU, 1919, št. 6, str. 153.

⁹⁷ SU, 1920, št. 11-12, str. 175.

⁹⁸ SU, 1920, št. 11-12, str. 192.

⁹⁹ UT, 1920, št. 33, str. 1.

¹⁰⁰ SU, 1919, št. 4, str. 107.

¹⁰¹ SU, 1920, št. 4, str. 69.

slabih izkušnjah v politiko zapletenih učiteljev, je ideja enotne, nepolitične učiteljske organizacije sorazmerno močno zaživela v obeh taborih.¹⁰²

Zaradi ideje o skupni organizaciji so nameravali Slomškarji svoje društvo preoblikovati. Slomškova zveza naj bi postala le kulturna organizacija, ločena od katehetov, a je postala ideja jabolko spora za naslednjih sedem let. Za učitelje, tedaj še združene v Zavezi, je bila ohranitev Slomškove zveze tudi zgolj kot kulturnega društva nesprijemljiva. Odločno so jim povedali, da "resolucij 'Slomškove zveze', s katerimi se ta izreka za edinstveno stanovsko organizacijo, zajedno je pa sklenila, da svoje 'Zveze' ne razpusti, ne more vzeti na znanje. V zvezi s tem odpade tudi vsak nadaljnji razgovor s predlaganimi odposlanci."¹⁰³

Zato so se učitelji iz različno mislečih taborov spet začeli prepirati in obtoževati za napake v preteklosti. Med učitelje je ponovno zapihal veter sovraštva. Luka Jelenc ni mogel pozabiti predvojnih doklad in je obtožil Slomškovo zvezo, da si je z njimi kupovala člane, Slomškarji pa so mu odgovorili, da so ti "kupljeni" člani že odšli in se vrnil v njihovo društvo. Nastal je prepad, za katerega se je zdelo, da je nepremostljiv. Liberalci se niso preveč obremenjevali, ker združitev slovenskih učiteljev ni uspela, saj so stavili na novo Udruženje jugoslovanskih učiteljev (UJU).

Odnos Slomškove zveze do šolstva v novi državi

Že takoj ob nastanku Jugoslavije so začeli učitelji razmišljati o reformi šolstva. Slomškarji so v ta namen ustanovili poseben odsek. V ospredje so tudi tokrat postavili versko vzgojo, poleg te pa poudarili, da bi morala postati slovenščina učni jezik na vseh slovenskih šolah.

Obsodili so stanje šolstva v prejšnji državi, saj naj bi o njem odločali tujci, ki niso poznali "narodne duše". Avstrijska centralizacija je po njihovih besedah najbolj škodovala ravno ljudski šoli. Želeli so, da avstrijsko načelo, da je šola politikum, "izgine pri nas, ker je cvetelo le v državi, ki je izigravala narod proti narodu, stranko proti stranki".¹⁰⁴ Zahtevali so: "Ne omejujmo tedaj deželne avtonomije, kar se tiče ljudske šole; vsaka dežela naj si uredi ljudsko šolstvo po svojih istinitih potrebah."¹⁰⁵ Tovariši so se nasprotno zavzemali za centralizacijo šolstva, šole pa bi morale biti pod državnim nadzorstvom. Zavedali so se, da bodo lahko le s centralizacijo šolstvo osvobodili "zakoreninjenih klerikalnih vplivov ter si zagotovili liberalni vpliv na šolstvo, ki pa

je bil močnejši v merilu vse Jugoslavije kot v merilu Slovenije".¹⁰⁶

Najpomembnejše, kar bi morala reforma po mnenju katoliško mislečih učiteljev prinesiti, je bilo izboljšanje učiteljeve socialne bede. Šele ko se bo izboljšal gmotni položaj učiteljev, bi bilo mogoče izboljšati tudi stanje ljudskih šol: "Zahtevamo poudržavljenje ljudske šole, izenačenje ljudsko šolskega učiteljstva z drugimi državnimi uradniki. Zahtevamo, da odloča o nameščanju učiteljstva strokovnjak, da pride res zmožen in priden učitelj do svoje veljave. Istočasno pa tudi zahtevamo temeljito preureditev učiteljšč."¹⁰⁷

Zelo pomembno vprašanje je bilo, kdo naj plačuje učitelje: država ali posamezne pokrajine. Slomškarji so trdili, da bi morala za to poskrbeti država. Prvi korak na poti k izboljšanju položaja učiteljev je bil storjen 30. decembra 1918, ko so plače učiteljev izenačili s plačami državnih uradnikov B kategorije. Ta dan so Slomškarji označili za zgodovinski dan. Zasluge za takšen uspeh so pripisovali Avgustu Pircu, Francu Fabincu in Antonu Draganu iz Slomškove zveze ter Luki Jelencu in Engelbertu Ganglu iz Zaveze. Na naslednji korak so morali učitelji počakati do julija 1923, ko je stopil v veljavo zakon o civilnih uradnikih in ostalih državnih uslužbencih. Po njem so bili osnovnošolski učitelji uvrščeni v 2. kategorijo državnih uslužbencev.

Močno so se vnele strasti februarja 1919, ko je liberalna Zaveza izdala Načrt preustrojitve šolstva in narodne vzgoje, ki je predstavljal njihov pogled o ureditvi šolstva v novi državi. Katoliškimi učiteljem ni bil po godu, saj zanje ni bil sprejemljiv predvsem tisti del Fletovega in Ganglovega načrta, ki je predvidel sledeče: "Posamezne cerkve ali verske družbe poučujejo, ne dotikaje se vrhovne nadzorstvene pravice države, mladino v verstvu svoje konfesije. Na vzgojevalno in ostalo poučevalno delo v šoli pa nima nobena cerkev vpliva. Učitelji javnih šol se na noben način ne smejo siliti k temu, da bi kakorkoli sodelovali pri pouku verstva ali pri verskih (cerkvenih) vajah in pobožnostih šolske mladine."¹⁰⁸

Slomškarji so načrtu novega šolskega zakona očitali, da je izšel iz "idejnih sfer liberalizma"¹⁰⁹ in je bil zatorej ateističen. Nasprotovali so centralizmu, za katerega so se zavzemali učitelji v nasprotnem taboru, vendar je bila to tema, o kateri po mnenju Slomškarjev učiteljem ni bilo potrebno razglabljati.

Temu načrtu šolskega zakona so sledili številni drugi, toda zakona do leta 1929 niso sprejeli. So pa zakonski načrti spodbudili Slomškarje k razmišljanju, kakšna šola bi bila (za njih) najboljša. Strinjali

¹⁰² Dolenc, *Kulturni boj*, str. 41.

¹⁰³ SU, 1920, št. 4, str. 69.

¹⁰⁴ SU, 1919, št. 2, str. 25.

¹⁰⁵ SU, 1918, št. 11, str. 226.

¹⁰⁶ Bergant, *Poizkus reforme šolstva pri Slovencih*, str. 36.

¹⁰⁷ SU, 1919, št. 1, str. 4.

¹⁰⁸ UT, 1919, št. 9, priloga.

¹⁰⁹ SU, 1920, št. 1, str. 3.

so se, da mora biti državna ter pouk obvezen. Toda o tem, v kakšno šolo je hodil otrok, bi morali odločati starši. Zato bi po njihovem mnenju morali dovoliti tudi ustanavljanje zasebnih osnovnih šol. Idejo, da so starši tisti, ki odločajo o vzgoji otrok, so postavili v ospredje tudi v kasnejših bojih za šolo. Glede tega, kdo naj bi ustanavljal in gradil šole, so Slomškarji odgovarjali – pokrajine. Po njihovem mnenju bi bila napaka, če bi o tem odločala država, saj je bilo šolstvo po pokrajinah na različnih stopnjah. Menili so, da bi se država verjetno zavzemala za dvig šolstva tam, kjer je bilo najbolj zaostalo. To bi Slovincem prineslo zgolj nazadovanje.

Pri oddajanju služb bi morali upoštevati starost, kvalifikacijo in družinske razmere prosilca. Katoliško misleči učitelji so hoteli, da se stalnih učiteljev ne bi moglo premeščati ali odpuščati brez dokazane krivde: "Samo sposobnost za delo in pošteno hotenje naj kvalificira učitelje."¹¹⁰ Niso se strinjali s predlogom, da bi bile vse pravnomočne kazni objavljene v Službenih novinah. "Torej srednjeveški pranger!"¹¹¹ so protestirali. Prav tako jim ni bilo všeč, da bi nadzorniki ocenjevali poleg šolskega tudi delo učiteljev izven šole. Trdili so, da je nemogoče, da bi nadzornik – Sokol objektivno ocenil učitelja – Orla in obratno.

Vidovdanska ustava iz leta 1921 je bila velik udarec za učitelje, ki so se zavzemali za vzgojo na verski podlagi, saj je bil predvsem njen 16. člen popolnoma v nasprotju z njihovimi željami. Kot odgovor na prizadevanja za ustanovitev laične šole so učitelji na 5. katoliškem shodu leta 1923 jasno opredelili svoje zahteve. Trdili so, da bi jih moral vsebovati novi šolski zakon, ki še vedno ni bil sprejet. Pri tem so izhajali iz načela, da so otroci last staršev, zato naj bi imeli katoliška cerkev in katoliški starši pravico zahtevati katoliško vzgojo otrok.

Katoliški shod je zahteval tudi versko srednjo šolo, dijakom pa naj bi priskrbeli dnevno zavetišče, kjer bi se lahko zbirali po pouku. Priporočali so še ustanovitev društva, "ki bi si stavilo za nalogo, da čimprej zgradi v Ljubljani vseučiliški dom, kjer bi imeli visokošolci primerna stanovanja".¹¹²

O temnih plateh nove šole je razmišljal Josip Jeraj, ki je kot veliko napako omenil, da poudarja umski, znanstveni namen, zanemarja pa vzgojo: "Naša šola stoji čisto pod vplivom utilitaristične današnje dobe, ki ji je glavni cilj doseči kolikor mogoče veliko zunanjih uspehov in dobrin."¹¹³ To je bila po njegovem mnenju posledica prevlade materialističnega tipa človeka. V njem so se po Jerajevih besedah sprožili sebičnost, pohlepnost, zavist. Moderno šolo je označil kot proizvod kapitalizma.

Zanimivo je, da Slomškarji niso posvečali pozornosti izjemno pomembni pridobitvi za Slovence – univerzi. Ob koncu vojne je Šuklje v Slovenskem učitelju zapisal: "Odnehajmo Slovenci vsaj začasno od svoje slovenske univerze!"¹¹⁴ Po njegovem mnenju bi zadostovalo, da bi imela univerza v Zagrebu odprta vrata tudi za Slovence.

Malce so spremenili svoje stališče leta 1919, čeprav še vedno ni bilo zaslediti obsežnejših razprav na to temo. Slomškarjem je bilo najpomembnejše, da bi imeli v primeru ustanovitve univerze tudi učitelji svojo "stolico". Po njihovem mnenju bi morala univerza služiti "splošni kulturni povzdigi", kar pa bi bilo nemogoče, če bi bila njena vrata zaprta za ljudskošolske učitelje. Urednik Slovenskega učitelja Franc Fabinc je poročal: "Slomškova zveza se obrača zato na vseučiliško komisijo s prošnjo, da pri svojih razpravah upošteva tozadevne težnje učiteljstva. Predvsem naj se ustanovi na ljubljanski univerzi stolica za pedagogiko z vsemi pomožnimi vedami."¹¹⁵ Slovenski učitelj v številki 7-9 iz leta 1919, ki je izšla v času ustanovitve Univerze v Ljubljani, o tem dogodku sploh ni poročal. O njej so Slomškarji govorili šele na pedagoško-socialnem tečaju na Brezjah, češ da so "domače potrebe" izzvale potrebo po univerzi.

Združevanje s konkurenčnim Udruženjem jugoslovanskega učiteljstva

Udruženje jugoslovanskih učiteljev (UJU) so ustanovili junija 1919 v Beogradu. Ker slovenski učitelji niso našli skupnega jezika, so se začeli liberalno usmerjeni spogledovati z UJU. Nekdanja Zaveza avstrijskih jugoslovanskih društev je zadnjič zborovala 27. in 28. avgusta 1920, ko so jo razpustili in ustanovili UJU – poverjeništvo v Ljubljani. Luka Jelenc je bil navdušen: "Zaveza je bila – naj živi Udruženje Jugoslovanskega Učiteljstva, poverjeništvo Ljubljana!"¹¹⁶ S tem dejanjem so po njihovih trditvah pokazali, da so imeli čiste namene. "Če je bila dotlej še kaj z liberalizmom ali znabiti še s kako drugo politično primesjo pobarvana (Zaveza – op. M. L.), so z razdružitvijo izginili zadnji politični sledovi."¹¹⁷

Tudi Slomškarji so si, sodeč po člankih v Slovenskem učitelju, prizadevali, da bi UJU postalo edino učiteljsko društvo v Jugoslaviji, h kateremu bi pristopili tudi sami. Prav zato jim ni bilo prav, da krščanska učiteljska organizacija o zborovanjih, na katerih so odločali o UJU, ni bila obveščena. V Slovenskem učitelju so objavili pravila UJU, vendar bi jih morali po njihovem mnenju bistveno spre-

¹¹⁰ SU, 1919, št. 1, str. 1.

¹¹¹ SU, 1922, št. 4-5, str. 62.

¹¹² SU, 1923, št. 10-11, str. 139.

¹¹³ SU, 1925, št. 9, str. 139.

¹¹⁴ SU, 1918, št. 11, str. 226.

¹¹⁵ SU, 1919, št. 4, str. 97.

¹¹⁶ UT, 1920, št. 33, str. 1.

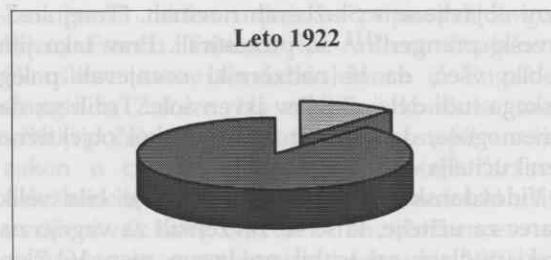
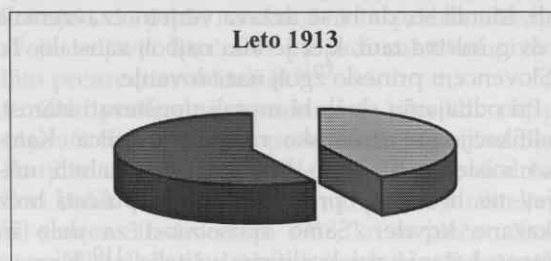
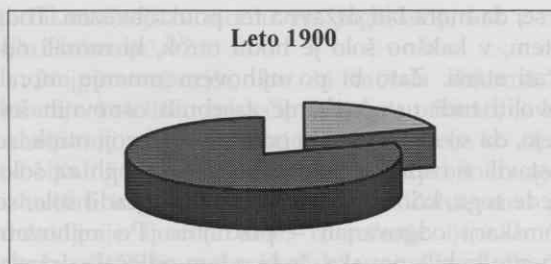
¹¹⁷ UT, 1920, št. 33, str. 1.

meniti, če bi želeli, da bi ustrezala tudi krščanskim učiteljem. UJU bi morala biti po mnenju Slomškarjev izključno stanovska organizacija, ki bi dopuščala kulturno svobodo. Trdili so, da "so v pravih UJU nekatere točke, ki označujejo to udruženje ne le kot stanovsko, ampak pretežno kulturno. Tako n. pr. one točke, ki govorijo o izobraževalno-znanstvenem tisku, o socialno-vzgojno-izobraževalnih društvih in ustanovah, ter zahteva, da se vse pedagoške revije preosnujejo v eno."¹¹⁸

Slomškova zveza je objavila dopis, ki so ga ob koncu leta 1920 poslali UJU – poverjeništvu v Ljubljani. Navedli so točke, ki so se jim zdele sporne, poleg tega pa so želeli pojasniti "v vprašanih glede krščansko-mislečih zastopnikov in funkcionarjev v avtonomnih šolskih korporacijah".¹¹⁹ V ostrem tonu sta jim odgovorila Rudolf Dostal in Luka Jelenc, da bi lahko pravila spremenili šele čez leto dni na prihodnjem kongresu in da "je treba najprej od Slomškove zveze pojasniti, koga smatrate za krščanskega človeka: ali samo onega, ki je v Vaši organizaciji in so torej po Vaši sodbi vsi drugi nekrščanski ljudje /.../. Sklepati moremo, da vodstvo Slomškove zveze namenoma zavlačuje udeležitev želje velike večine Vašega članstva."¹²⁰

Ker so bili prepričani, da je bil ravno slovenski del UJU tisti, ki jim je metal polena pod noge, so se Slomškarji odločili, da se ne bodo več posvetovali z njimi, in se obrnili neposredno na glavni odbor združenja v Beogradu. Vprašali so jih, ali bi bil glavni odbor pripravljen v prehodnem obdobju Slomškovi zvezi odstopiti eno odborniško mesto, ali bi lahko dva njena člana sodelovala pri Poverjeništvu v Ljubljani, ali bi bili pripravljeni spremeniti pravila v vsaj eni točki in ali se strinjajo, da ostane Slomškova zveza kulturna organizacija s svojim glasilom. Odgovora iz Beograda ni bilo. Po trditvah Tovarišev se je glavni odbor UJU obrnil na Poverjeništvu v Ljubljani in jim poslal "prepis vloge, ki jo je dobil od Slomškove zveze v Ljubljani".¹²¹ Tu pa so bile stvari glede Slomškove zveze jasne. Urednik Slovenskega učitelja Lužar je zapisal: "Le z iskrenostjo pridemo k skupni stanovski organizaciji. Vsako apriorno odklanjanje take organizacije pa nam le škoduje in zavlačuje stvar samo."¹²²

Slomškarji so poročali tudi o glasilu UJU, Narodni Prosveti, katerega urednik je bil Milutin Stanković. Trdili so, da je bilo glasilo uperjeno proti katoliško mislečim učiteljem, saj naj bi zapisali, da religiozna vzgoja "zaglupljuje i zamračuje

Prikaz odstotka članov Slomškove zveze v primerjavi z vsem osnovnošolskim učiteljstvom na Kranjskem (1900, 1913) oz. v Sloveniji (1922).

Temno obarvani deli predstavljajo približen delež Slomškarjev v letih 1900, 1913 in 1922 v primerjavi z vsem osnovnošolskim učiteljstvom. Približen zato, ker so bili lahko v Slomškovi zvezi v skladu s pravilnikom včlanjeni tudi drugi učitelji in "prijatelji šole". Vendar pa glede na raziskano snov menim, da je bilo slednjih bolj malo, zato so po mojem mnenju podatki primerljivi.

Za leto 1900 in 1913 sem podatek o številu osnovnošolskega učiteljstva na Kranjskem (702 oz. 1200 učiteljev) povzela po tabeli Janeza Sagadina v zborniku Osnovna šola na Slovenskem 1869-1969 (Sagadin, 1970: 103). Na Kranjsko sem se omejila zato, ker v tem obdobju v drugih pokrajinah na Slovenskem ni bilo članov Slomškove zveze, kar je razvidno iz ZEMLJEVIDA.

Podatek o številu osnovnošolskih učiteljev v Sloveniji za leto 1922 pa je razviden iz tabele v Slovenskem učitelju (SU, 1923: 107).

Iz zgornjega prikaza je spet mogoče ugotoviti, da je bil delež Slomškarjev največji v "obdobju doklad" oz. zmage SLS.

¹¹⁸ SU, 1921, št. 3, str. 51.

¹¹⁹ SU, 1921, št. 3, str. 53.

¹²⁰ SU, 1921, št. 3, str. 54.

¹²¹ UT, 1921, št. 19, str. 3.

¹²² SU, 1921, št. 6, str. 100.

mozak u školi i u crkvi".¹²³ Slomškarji so protestirali proti temu, da bi se UJU obravnavala kot edina stanovska organizacija učiteljev v Jugoslaviji, saj so leta 1922 poleg UJU obstajale še Slomškova zveza in dve hrvaški učiteljski organizaciji – Savez hrvatskih učit. društava in katoliško učiteljsko društvo Narodna škola. Tudi hrvaški somišljeniki so vztrajali na podobnih stališčih kot Slomškarji: "Za ničiju volju i pod nijednim uvjetom ne možemo se odreći svojeg kulturnog programa i svoje posebne kulturne organizacije."¹²⁴ V takšnem duhu so učitelji nadaljevali kljub temu, da so politični preobrati nenehno poslabševali njihov položaj.

Ob koncu leta 1924 in v začetku 1925 so bili prepiri med učitelji vse redkejši. Vzrok za to je bil nevzdržen položaj pod ministrom za prosveto Svetozarjem Pribičevićem. Predsednik Slomškove zveze Ivan Štrukelj je menil, da sta takšen položaj v Sloveniji pomagala ustvariti šef prosvetnega oddelka Pavel Pestotnik ter poverjenik UJU Luka Jelenc. Obdobje Pribičevićevega ministrovanja je bilo za učitelje čas premestitev in preganjanj ter kršenja načela stalnosti. "V ta čas padejo številne premestitve stalno nastavljenih učiteljev in profesorjev nepristašev vladajoče stranke SDS in odstranitve radi agitacije za druge stranke, predvsem SLS",¹²⁵ je zapisal Narte Velikonja. Zlorabljali so zakon o civilnih uradnikih in ostalih državnih uslužbencih, ki je bil načeloma za učitelje velik korak naprej, saj so si dolgo prizadevali, da bi bili izenačeni z državnimi uradniki. Kljub temu, da je zakon določal, kdaj in kako si učitelj pridobi stalnost, ter da se uslužbenca brez lastne prošnje ne sme premestiti iz kraja v kraj, preden ne mineta dve leti službovanja v kraju, iz katerega se premešča, so oblasti to točko neprestano kršile.

"Pomoč" pri kršitvi je bil zloglasni 71. člen: "Državni uslužbenci se smejo premeščati na izpraznjena mesta tudi brez svoje volje, toda po neizogibni službeni potrebi". Urednik Slovenskega učitelja Lužar je trdil, da so politična spletkarjenja povzročila, da so se službe "pričele v juniju 1924 oddajati s strankarskimi nasveti, pa ne samo proti Slomškarjem, temveč tudi v lastnih vrstah gospodujoče organizacije".¹²⁶ To je po njegovem mnenju pomenilo, da se niso upoštevali ne stopnja, ne položaj, ne službena leta in ne kvalifikacija učiteljev. Dogajalo se je tudi, da so učitelje premeščali kar med šolskim letom. Učitelj se je moral javiti na novo delovno mesto v 48-ih urah, sicer je bil odpuščen.

Kljub temu, da so Slomškarji premeščanja "pripisali" Pribičeviću, so se ta po trditvah Ervina Dolenca dogajala tudi pod predhodnim ministrom

za prosveto, Antonom Korošcem. Še več. Tovariši so trdili, da je bil Korošec tisti, ki je začel zatirati oziroma premeščati učitelje. To trditev je poskusil Velikonja "omiliti" in je trdil, da sta bili v času Koroščevega ministrovanja "premeščeni le dve stalno nameščeni učni osebi uradoma po službeni potrebi".¹²⁷ Dodal je, da vsi ostali "premeščenci" niso bili nameščeni stalno, pač pa začasno. Vzrok za premestitev teh oseb je bil, da "so bile na starem mestu odvišne ali pa, da so zamašile vrzeli, ki so nastale po premestitvah po razpisu stalnih mest. Nekaj premestitev nestalno nameščenih se je izvršilo iz disciplinarnih ozirrov."¹²⁸ Po trditvah Velikonje je bila torej razlika v tem, da v času Korošca niso premeščali stalno, pač pa le začasno nastavljene učitelje.

Še ob začetku Koroščevega ministrovanja so bili liberalno usmerjeni učitelji bolj optimistični. Zatrjevali so, da bi bilo nemogoče, da bi se ponovile krivice, ki so se dogajale pred vojno. "Izpregovoriti moramo sedaj, ker je zasedel resor ministra prosvete pristaš klerikalne stranke in ker menijo nekateri temni elementi, da ga bodo izrabili za pogrome in persekucije zoper napredne slovenske učitelje."¹²⁹ A njihov optimizem je spričlo Koroščevih dejanj kmalu izginil. Ko je stolček ministra za prosveto zasedel Pribičević, so komentirali prejšnje obdobje. Po njihovih trditvah so ga "častno prestali" in poudarili, da se je v tej dobi prvič uporabil sporni 71. člen. Zatrtili so: "Glavno vlogo je igrala pri tem duhovščina, kršila se je tedaj učiteljska stalnost."¹³⁰ Hkrati so obtožili Slomškarje, da so nosili del krivde za nastalo stanje, ker niso obsodili krivic.

Nemogoče razmere so spet zblížale učitelje, toda ozek krog ljubljanskega poverjenišva UJU je povezoval s Slomškarji še vedno ostro nasprotoval. Nastal je razkol znotraj slovenskega dela UJU. Veliko je k temu "prispevalo" učiteljsko društvo za Mežiško dolino, ki je želelo združitev vseh učiteljev. Mežiški učitelji so bili tudi pobudniki Deklaracije o bistvu, nalogah in smeri naše stanovske politike, o kateri so razpravljali 3. januarja 1926, ne da bi o tem obvestili vodstvo ljubljanskega poverjenišva UJU. Deklaracija je bila prvi velik korak na poti k združitvi vsega učiteljstva v enotno učiteljsko organizacijo. Slomškarji so jo sprejeli z navdušenjem. "Deklaracija ima lep namen in zasluži uvaževanje v vseh učit. vrstah. Priznati je njen namen depolitizacije, svobode mišljenja, okrepitev stanovske zavesti, neodvisnost napram vsem političnim strankam in prelomitev tra-

¹²³ SU, 1921, št. 1, str. 33.

¹²⁴ SU, 1923, št. 7-9, str. 125.

¹²⁵ Velikonja, *Razvoj šolske uprave*, str. 693.

¹²⁶ SU, 1925, št. 1, str. 7.

¹²⁷ Velikonja, *Razvoj šolske uprave*, str. 693.

¹²⁸ Velikonja, *Razvoj šolske uprave*, str. 693.

¹²⁹ UT, 1924, št. 32, str. 1.

¹³⁰ UT, 1925, št. 1, str. 1.

dicije.¹³¹ Deklaracija je med drugim določala, da "zahteva življenjski interes stanu in šole eno samo edino stanovsko organizacijo za vso državo in za vse učiteljstvo v državi",¹³² kar je pomenilo, da lahko skupne interese učiteljstva predstavlja le organizacija, za katero stojijo vsi učitelji.

Za Slomškarje je bila ovira točka, ki je določala, da "ne moremo priznati in ne priznavamo poleg UJU nobene stanovske organizacije osnovnošolskega učiteljstva".¹³³ Slomškarji so trdili, da je ta predsodek nedemokratičen in centralističen. In to kljub temu, da so Tovariši dodali, da se prav zaradi tega "na videz nedemokratičnega stališča" zavedajo, "da ne moremo in ne smemo kratiti članom pravice, da si osnujejo, ako čutijo za to notranjo potrebo, posebne organizacije, društva in klube za propagiranje in izvajanje onih svojih ciljev, teženj in nalog, ki niso izrazito stanovska in jih skupna organizacija ne more sprejeti v svoj program".¹³⁴ Predlagatelji Deklaracije so po navajanjih Slomškarjev trdili, da so pripravljene prelomiti tradicijo njihove politike, "da priborimo naši organizaciji oni ugled in ono pozicijo, da jo bo morala vsa javnost, vsak režim, vsak politični činitelj uvaževati kot predstaviteljico stanu".¹³⁵

Tovariši so kljub temu dodali, da bo vse to mogoče, če bodo razpustili Slomškovo zvezo kot stanovsko-politično organizacijo. Sledilo je obvestilo v Slovenskem učitelju, da so okrajna učiteljska društva prejela okrožnico z nekaterimi vprašanji, ki so se nanašale na revizijo pravil in bila pozvana, naj posredujejo morebitne predloge. Tako so bili Slomškarji in "novi" del slovenskega Poverjenišva UJU vedno bliže združitvi. "Novi" zato, ker se je od "starega" Poverjenišva UJU v Ljubljani odcepil Jelenčev krog in ustanovil svoje društvo – Edinstvo.¹³⁶

Slomškarji so z navdušenjem pozdravili tudi Deklaracijo o smeri naše stanovske politike, ki so jo sprejeli julija 1926 na šesti pokrajinski skupščini UJU – poverjenišvo Ljubljana v Celju. Vsebovala je deset točk, glavna zahteva pa je bila tudi tokrat ena sama stanovska organizacija za vse učiteljstvo v državi: "Kakor hitro je dobivala Deklaracija trdnejša tla in je bilo učiteljstvo vedno bolj odločeno proti strankarskim ekspozituram političnih strank, je prišel na površje poseben 'Klub učiteljstva SDS za ljubljansko in mariborsko oblasť' (poznejša Edinost - op. M. L.). Toda pokazala se je stanovska složnost za obrambo skupnih stanovskih zadev. Dne 17. julija je bila v Celju VI. pokrajinska skupščina UJU, Poverjenišvo Ljubljana. Tu je padla odločitev.

Deklaracija je bila sprejeta in nastopil je mejnik za boljšo stanovsko miselnost /.../. Opozicija protideklaracijev ima sedaj priliko, da proglasi 90% slovenskega učiteljstva kot protidržavni element."¹³⁷

O "novi" deklaraciji je Slomškova zveza razpravljala na zadnjem občnem zboru avgusta 1926. Pet točk se jim je zdelo popolnoma sprejemljivih, pri ostalih pa so želeli komentar k razumevanju določenih besed. Besede "duhovno", "obči narodni interes", "duhovno zbliznanje" naj bi rabile dodatno pojasniti, saj bi bile lahko različno interpretirane. Dodali so tudi, da naj bi postal Učiteljski tovariš skupno stanovsko glasilo brez kakršnikoli političnih člankov. Zlasti so se hoteli prepričati, ali misli tokrat UJU resno. Zato so predlagali: "UJU – poverjenišvo Ljubljana se zavzemi pri vseh v poštevh prihajajočih činiteljih za popravilo krivic še nastopnim našim članom".¹³⁸

Jasno je bilo, da je le še vprašanje časa, kdaj se bo Slomškova zveza pridružila UJU. Njihovi "najhujši sovražniki" so se odcepili od UJU, ta pa si je prizadevala za združitev. Poleg tega je na učitelje vplival tudi prosvetni načelnik Dragotin Lončar, ki je pozval učitelje k spravi.

Čprav Slomškarji o nadaljnem razpletu glede skupne stanovske organizacije niso poročali, pa so našli skupno rešitev. V zadnji številki Slovenskega učitelja leta 1926 (št. 10-11-12) so svojim članom sporočili, da so na izrednem občnem zboru Slomškove zveze 13. novembra 1926 sklenili, da preneha delovati in da se njeni člani priključijo skupni stanovski organizaciji UJU oziroma njenim okrajnim učiteljskim društvom: "Po sprejetih deklaraciji letošnje celjske skupščine UJU poverjenišva Ljubljana in po letošnjih predlogih občnega zbora 'Slomškove zveze' ter po pojasnilih k deklaraciji, kakor jih je podal ožji sosvet UJU poverjenišva Ljubljana zastopnikom 'Slomškove zveze' dne 25. septembra t. l. in končno po zadnjem dopisu ožjega sosveta od dne 28. oktobra 1926, št. 297, uvidevamo, da so sedaj odstranjene načelne in druge zapreke, ki so bile 26 let povod dveh stanovskih organizacij. Po odstranitvi zaprek se nam ne vidita dve stanovski organizaciji več umestni, zato sklenemo, da preneha naša stanovska organizacija 'Slomškova zveza'."¹³⁹

Očitno so našli skupno rešitev glede najbolj sporne točke, ki je zavirala združitev, saj so Slomškarji sporočili, da se bodo kulturno organizirali v novem društvu Slomškova družba. Njen namen je bil razvijati pedagoško vedo na krščanskih temeljih. Njeni člani naj bi bili vsi, ki jih je zanimal takšen razvoj, torej ne zgolj učitelji. Slovenski učitelj je postal pedagoška revija Slomškove družbe.

¹³¹ SU, 1926, št. 2, str. 31.

¹³² SU, 1926, št. 4, str. 70.

¹³³ SU, 1926, št. 4, str. 71.

¹³⁴ UT, 1926, št. 9, str. 1.

¹³⁵ SU, 1926, št. 4, str. 70.

¹³⁶ Dolenc, *Kulturni boj*, str. 222.

¹³⁷ SU, 1926, št. 9, str. 158.

¹³⁸ SU, 1926, št. 9, str. 158.

¹³⁹ SU, 1926, št. 10-11-12, str. 161.

Žalostno, a resnično dejstvo je, da so šele nemogoče politične razmere pripeljale slovenske učitelje do združitve. Čeprav so o tej razmišljali že takoj po vojni, se je kmalu pokazalo, da so bili interesi nasprotno usmerjenih učiteljskih društev tako različni, da je bila združitev nemogoča. Obe učiteljski društvi sta kot psa čuvaja zopet sledili politiki "svoje" stranke, kar je onemogočalo složno delovanje. Kljub izkušnjam še vedno niso uvideli, da bi morali vsaj navzven (v odnosu do oblasti) delovati enotno, če bi hoteli, da bi jih tisti, ki so jim krojili usodo, obravnavali kot verodostojno organizacijo. Namesto tega so obtoževali drug drugega in si tako kopalii jamo, v katero so v obdobju Pribičevičevega ministirovanja tudi padli.

Tako so prišli do spoznanja, da je skupna stanovska organizacija resnično potrebna. Politika je bila tista, ki je učiteljstvo razdelila, in politika je bila tista, ki jih je čez 26 let spet združila. Kljub temu, da so trenja prav gotovo še vedno obstajala, je bila enotna stanovska organizacija velik napredek za učiteljstvo. Navzven so delovali enotno, kar je pomenilo, da si jih politične stranke niso mogle več podajati, kot se jim je zahotelo.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKO GRADIVO

Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava dravske banovine, upravni oddelek, serija društvenih pravil po kartoteki.

REVIJE

SU - Slovenski učitelj, leta 1899-1926.

UT - Učiteljski tovariš, leta 1900, 1905, 1908, 1909, 1913, 1919, 1920, 1921, 1924, 1925, 1926.

LITERATURA

Amon Smilja: *Tisk in politika v Jugoslaviji 1918-1941*. Ljubljana 1996.

Balkovec Bojan: *Prva slovenska vlada 1918-1921*. Ljubljana 1992.

Bergant Milica: *Poizkusi reforme šolstva pri Slovencih*. Ljubljana 1958.

Dejanja govore! Spomenica o položaju kranjskega učiteljstva. Ljubljana 1913.

Divjak Milan: Emancipacija slovenskih učiteljev 1869-1914. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 1995, št. 1, str. 126-165.

Divjak Milan: *Šola, morala, cerkev na Slovenskem*. Ljubljana 1995.

Dolenc Ervin: Karel Verstovšek kot poverjenik za uk in bogočastje v Narodni in Deželni vladi v Ljubljani 1918-1920. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 1995, št. 2, str. 284-291.

Dolenc Ervin: Katoliška kulturna politika in

kulturni boj v Kraljevini SHS. *Cerkev, kultura in politika 1890-1941* (ur. France Dolinar, Joža Mahnič, Peter Vodopivec), Ljubljana 1993, str. 48-60.

Dolenc Ervin: *Kulturni boj*. Ljubljana 1996.

Erjavec Fran: *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*. Ljubljana 1928.

Erjavec Fran: *Iz bojov za slovensko avtonomijo*. London 1958.

Gestrin Ferdo, Melik, Vasilij: *Slovenska zgodovina 1792-1918*. Ljubljana 1966.

Hribar Ivan: *Moji spomini I*. Ljubljana 1983.

Hribar Ivan: *Moji spomini II*. Ljubljana 1984.

Jelenc Luka: *Petindvajsetletnica Zaveze avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev*. Ljubljana 1913.

Melik Vasilij: Slovenci in nova šola. *Osnovna šola na Slovenskem 1869-1969* (ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik, France Ostanek), Ljubljana 1970, str. 31-64.

Pirc Jožko: *Aleš Ušeničnik in znamenja časov*. Rim 1982.

Sagadin Janez: Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva na Štajerskem, Kranjskem in Primorskem po uveljavitvi šolskega zakona iz leta 1869 ter kvantitativni prikaz osnovnega šolstva v poznejši Dravski banovini. *Osnovna šola na Slovenskem 1869-1969* (ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik, France Ostanek), Ljubljana 1970, str. 65-171.

Schmidt Vlado: Osnovna šola in osnovnošolska zakonodaja pred 100 leti. *Osnovna šola na Slovenskem 1869-1969* (ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik, France Ostanek), Ljubljana 1970, str. 9-30.

Šturm Lovro: Pravno urejanje društev na Slovenskem. *Varstvo arhivskega gradiva društev*. Ljubljana 1986.

Velikonja Narte: Razvoj šolske uprave. *Slovenci v desetletju 1918-1928* (ur. Josip Mal), Ljubljana 1928, str. 691-744.

Vode Angela: *Spol in upor*. Ljubljana 1998.

Zečevič Momčilo: *Na zgodovinski prelomnici*. Maribor 1986.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Slomšek-Bund 1900-1926

Der im Jahre 1900 gegründete *Slomšek-Bund* (Slomškova zveza) stellte einen bedeutenden Faktor des Kulturkampfes dar und eine der Organisationen, mit der die römisch-katholische Kirche

die Oberhand bzw. die führende Rolle im öffentlichen Leben zu gewinnen suchte und mit dem sie sich der Forderung der Liberalen nach Laizität des Schulwesens zur Wehr setzte.

Seit 1900 war auch die slowenische Lehrerschaft politisch gespalten. Dabei handelte es sich um eine ideologische Trennung und Unterordnung der Lehrervereine unter die Ideen der einzelnen Parteien. Den Gegensatz zum *Slomšek-Bund*, der mit der *Slowenischen Volkspartei* sympathisierte, bildete der liberal ausgerichtete *Verband der österreichischen jugoslawischen Lehrervereine* (Zveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev). Die zentrale Idee der Mitglieder des *Slomšek-Bundes*, mit der sie in den Kulturkampf eingetreten waren, war, daß nur eine auf katholischen Prinzipien beruhende Schule, die richtige sei. Die größte Schwierigkeit der Aufspaltung der slowenischen Lehrerschaft bestand darin, daß es nicht eine Folge fachlicher, sondern ständischer Unstimmigkeiten war. Die Geister schieden sich an den politischen Parteien, die die kulturelle Frage - wie auch das Schulwesen - als Mittel zur Festigung der politischen Macht mißbrauchten.

Der *Slomšek-Bund* entwickelte bis zur 3. slowenischen katholischen Versammlung im Jahre 1906 keine nennenswerte Aktivität. Zum Durchbruch verhalf ihm die *Slowenische Volkspartei* und ihr Führer Ivan Šušteršič durch Einführung von Teuerungszulagen. Diese stellten ihrem Anschein nach eine soziale Hilfe für die Lehrer dar, in Wirklichkeit handelte es sich aber um ein politisches Spiel mit einem einzigen Ziel: Durch höhere Zulagen für die Mitglieder des *Slomšek-Bundes* sollte die liberale Lehrerschaft gefügig gemacht werden. Zahlreiche hungerleidende liberale Lehrer unterdrückten ihre Ideen und traten um eines besseren Gehaltes willen dem *Slomšek-Bund* bei.

Der Erste Weltkrieg unterbrach zwar den aktiven Kulturkampf, dennoch bedeutete er Wasser auf die Mühle des *Slomšek-Bundes*. Die Lehrer wurden zum großen Teil einberufen, so daß Katecheten ihre Rolle übernahmen und die Idee einer religiösen Schule verbreiteten. Zu den Ereignissen nach 1917, die die Slowenen einem neuen Staat zuführten, bezog der *Slomšek-Bund* anfangs nicht Stellung.

Nach dem Ersten Weltkrieg wurde der Kulturkampf zwischen den konträren Lehrer-Gruppen und zwischen den politischen Parteien erneuert. Im neuen jugoslawischen Staat stritten sie darüber, ob die Slowenen ihre Eigenständigkeit, also ihre eigene Sprache und Kultur, noch weiterhin pflegen

oder sich assimilieren lassen sollten. Die katholischen Mitglieder des *Slomšek-Bundes* setzten sich für die Autonomie und somit für die Erhaltung der eigenen Sprache und Kultur ein, die im liberalen *Bund* vereinigten Lehrer dagegen für Zentralisierung.

Wegen des zentralistischen Charakters des ersten jugoslawischen Staates erlitt die katholische Seite in den ersten Jahren nach dem Ersten Weltkrieg politische Niederlagen, was eine Krise des *Slomšek-Bundes* zur Folge hatte. Da die Zulagen abgeschafft wurden, kehrten notleidende Lehrer ins liberale Lehrerlager zurück. Trotz des neuen Hauptziels des Kulturkampfes - Eigenständigkeit vs. Assimilation - wurden auch die alten Themen des Kulturkampfes im Schulbereich nicht aufgegeben. Nach wie vor war vor allem die Stellung der Religion als Schulfach aktuell und in welchem Umfang es angeboten werden sollte, falls überhaupt. Da die Liberalen politisch stärker waren, gewann auch im Schulbereich die liberale Idee die Oberhand.

Einen schweren Schlag für die katholische Bewegung bedeutete die 1921 erlassene zentralistische Verfassung, die die Bestrebungen nach einer katholischen Schule völlig ignorierte. Den Höhepunkt erreichte der Kulturkampf im Schulbereich Ende 1924 und Anfang 1925 zur Amtszeit des Unterrichtsministers Svetozar Pribičević. In dieser Zeit, die die Mitglieder des *Slomšek-Bundes* als bis dahin schlimmste Tyrannei empfanden, sahen die Lehrer infolge der Verletzung des Prinzips der Nichtversetzung, also ihrer Versetzung bei jedem Regierungswechsel, ein, daß sie auf diese Weise nicht mehr weiterwirken können. Sie hörten auf, sich gegenseitig zu beschuldigen, machten sich selbständig und erklärten, daß sie sich zu einer gemeinsamen ständischen Organisation vereinigen müßten.

Nach 26 Jahren seines Bestehens stellte der *Slomšek-Bund* im Jahre 1926 seine Tätigkeit ein und schloß sich der *Vereinigung der jugoslawischen Lehrerschaft* (Ujedinjenje jugoslovanskega učiteljstva) an, nachdem diese von liberalen Hitzköpfen verlassen worden war. Es war die Politik, die die Lehrerschaft entzweite, und es war der politische Druck, unter dem sie sich wieder vereinigte. Obwohl Spannungen zweifellos noch weiterhin bestanden, bedeutete die einheitliche ständische Organisation einen großen Fortschritt für die Lehrerschaft. Nach außen hin wirkte sie einheitlich und konnte somit von politischen Parteien nicht mehr zu politischen Zwecken mißbraucht werden.